

SEHÎ BEY DİVANI'NDA DEYİMLER VE ATASÖZLERİ IDIOMS AND PROVERBS IN SEHÎ BEY'S DIWAN

KAMİLE ÇETİN

Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Asst. Prof. Dr., Suleyman Demirel University, Faculty Of Arts & Sciences, Department Of Turkish Language and
Literature

kamilecetin@sdu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-1676-0234>

Atıf / Citation

Çetin K. 2020. "Sehî Bey Divanı'nda Deyimler ve Atasözleri". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute*. 67, (Ocak-January 2020). 113-164

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-*Received Date* : 06.02.2019

Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 29.10.2019

Yayın Tarihi-*Date Published* : 31.01.2020

 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4110>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate® programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - *Journal of Turkish Researches Institute*

TAED-67, Ocak - January 2020 Erzurum. ISSN-1300-9052

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

SEHÎ BEY DİVANI'NDA DEYİMLER VE ATASÖZLERİ* IDIOMS AND PROVERBS IN SEHÎ BEY'S DIWAN

KAMİLE ÇETİN

Öz

Bir gelenek şiiiri olan Klâsik Türk Şiiri'nde şairler, mensubu buldukları topluma dair birçok hususiyetten istifade etmişlerdir. Âdetler, gelenek ve görenekler, kıyafetler, inanışlar, oyunlar, eğlence kültürü vb. şairlerin yararlandıkları unsurlardan bazılarıdır. Bu bağlamda, şairlerin devrin Türkçesi ile kaleme aldıkları eserlerinde dilin en önemli parçası durumundaki deyimlere ve atasözlerine yer vermemeleri elbette beklenemez.

Klâsik Türk Şiiri geleneğine mensup şairlerden biri olup daha ziyade yazdığı tezkiresiyle ön plana çıkan Sehî Bey, aynı zamanda divan sahibi bir isimdir. Şair, hem zamanının hem de bütün Klâsik Türk Şiiri'nin önde gelen isimlerinden biri olan Necâti Bey ile de yakın dosttur. Necâti Bey, şiirlerinde Türkçeyi, atasözlerini ve deyimleri kullanmada son derece mahir bir isimdir. Şairin temsil ettiği gelenek, kendisinden sonra da muakkipleri tarafından sürdürülmüştür. Sehî Bey ile Necâti Bey'in yakın dostluğu Sehî Bey'in şiirlerinde de etkili olmuştur. Çalışmada Sehî Bey'in şiir sanatını kurarken atasözleri ve deyimlerden nasıl istifade ettiği, atasözleri ve deyimlere yer vermenin şair için bir üslup özelliği olup olmadığı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sehî Bey, Osmanlı Şiiri, Atasözleri, Deyimler

Abstract

In the Classical Turkish Poetry present for long centuries, poets benefit from many elements from the society they belong to. Some of them are traditions, clothes, beliefs, games, entertainments, etc. In this context, one can't expect them not to use idioms and proverbs, the most important part of a language, in their works in Turkish of the era.

Sehî Bey, who is one of the poets of the tradition of the Classical Turkish Poetry and is especially famous for his tezkire Heşt-Behişt, has a divan as well. On the other hand, the poet is close friends with Necati Bey, one of the prominent poets of his time as well as the history of the Classical Turkish Poetry.

His close friendship with Necati Bey, who is extremely skillful in using urban Turkish, proverbs and idioms in his poems and whose tradition is continued after him, affects Sehî Bey's poems certainly. So, in this paper, we will consider how Sehî Bey uses idioms and proverbs in his poems and if it a characteristic of style for him to give place to idioms and proverbs. Thus, we will try to determine how proverbs and idioms take place in the language of Classical Turkish poets on the level of verse within the framework of Sehî Bey's Divan.

Key Words: Sehî Bey, Ottoman Poetry, Proverb, Idiom.

* Bu yazı, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından, 23 Aralık 2016 tarihinde İstanbul'da düzenlenen "Divân Şiirinin Anlam Dünyası Sempozyumu" için hazırlanan ve sözlü sunumu yapıp yayımlanmayan "Sehî Bey'in Şiir Dünyasında Bir Anlam(a) Aracı Olarak Deyim ve Atasözleri" başlıklı tebliğin gözden geçirilerek yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş şeklidir.

Structed Abstract

Classical Turkish Poetry, which has specific rules and is a traditional poetry, benefited from a good deal of properties about the society to which it belongs besides Arabic and Persian literatures that are the other literatures of Collective Islam Civilization. This is the most significant indicator of the national side of beforementioned literary tradition. As a lot of recent academic studies has revealed, poets benefited from custom, traditions, clothes, beliefs, games, entertainment culture etc. On the other hand, Classical Turkish poets compiled almost all their books in Ottoman Turkish that is a historical period of Turkish. Within this context, poets gave place in their books to idioms and proverbs that are the most important part of metaphor system in Turkish. Proverbs are the expressions that were formed after long experiences and observations. Idioms are conventional statements that have remarkable meanings and their meanings are different from the real meanings. According to the sources, using idioms and proverbs in Classical Turkish Poetry began with Cezeri Kasım Paşa, a 15th century poet, who wrote poems with Sâfi nickname. Then poets gave place to idioms and proverbs in their poems in 15th and the following centuries. The most successful name in this matter in beforementioned literary tradition was Necati Bey who was a prominent poet of Classical Turkish Poetry. According to the sources, Necati Bey grew in Edirne and made friendship with a lot of poets such as Sehi Bey. He also drew attention as a poet who was educated by Necati Bey with Sehi Bey, Sun'î, Tali'î and Sevki. Also, Sehi Bey and a lot of other poets wrote Nazîra/Parallel for the poems of Necati Bey both in his century and in the following centuries. For all these reasons, Necati Bey School is mentioned as a long-termed understanding of poetry in Classical Turkish Poetry. Within this school, Sehi Bey is a remarkable figure. He had such a strong friendship with Necati Bey that he made his headstone built after his death. It is probably indispensable that growing within Necati Bey School and having a strong friendship with the poet reflected in his poems as a literary style. A study that was done in this matter confirms this situation. The birth date of Necati Bey is not mentioned in the sources, but they say that he was born in Edirne. He was also said to be recruited like Necati Bey. Sehi Bey officated in different positions like clerkship. Although he is mostly known with his collection of biographies of poets, Heşt-Bihîşt, he also has got a Diwan. It is seen that Sehi Bey gave place to many idioms and proverbs in his Diwan like Necati Bey. As there are so many idioms in Diwan, we tried to classify them. Accordingly, it is detected that Sehi Bey used some of these idioms in conjunction with his personality and inner world. In these idioms, the poet presented himself as a ideal lover and poet or in a positive situation. Sehi Bey benefited from some idioms while mentioning the beloved's several characteristics. It is seen in Diwan that he benefited from the meanings of idioms while mentioning some other characters except from the poet and the beloved. He also depicted mirror, glass, pen, ring, qopuz/lute, nisan etc. by benefiting the associations of idioms. The poet also applied to idioms for depicting the popular flowers of Classical Turkish Poetry such as violet, rosebut, rose, tulip, daffodil, freesia and hyacinth. He benefited from some idioms in his couplets in which he mentioned the trees such as plane tree, cyperss, willow, buxus and ailanto. He also gave place to some idioms within the context of some animals and birds such as horse, nightingale, ant and butterfly. Natural elements such as river, vineyard, spring, morning wind, dawn, water and mountain are also mentioned with idioms. Cosmic elements such as moon, sky, sun and milkyway are dealt with idioms. Bursa, Kaaba and Morea are the places that are mentioned with idioms in Diwan. The poet mentioned fast and aid that are among the most significant elements of social life with idioms. Nafe, sugarcane and wine are the other elements that are mentioned by Sehi Bey with idioms. Although they are not as much as the idioms, it is detected that some proverbs were mentioned in Diwan. Finally, Sehi Bey successfully mentioned both idioms and proverbs in his Diwan in accordance with the situation that he wanted to reveal. It is particularly remarkable that there are so many idioms in Diwan. It is possible to evaluate this situation as a reflection of Necati Bey School of which Sehi Bey is a member.

Giriş

Klâsik Türk Şiiri, Müşterek İslâm Medeniyeti'nin diğer edebiyatları olan Arap ve Fars edebiyatlarının yanında, Osmanlı toplumunun âdetleri, gelenek ve görenekleri, inanışları vb. birçok unsurdan yararlanmıştır. Bu şiirin dili Osmanlı Türkçesi olduğu için, ortaya konulan edebî eserlerde deyimlere ve atasözlerine geniş yer verilmiştir. Atasözü (darbimesel), ataların uzun asırlar boyunca tecrübe ve gözlemleriyle oluşmuş, sonradan halkın malı olmuş sözlerdir (Parlatır-Gözaydın-Zülfikar 1998: 155). Deyimler (tabirler) ise, genel olarak hakiki manalarından farklı olan ve dikkat çekici anlamları bulunan kalıplaşmış ifadelerdir (Parlatır-Gözaydın-Zülfikar 1998: 576). Bunun yanında, bazı atasözlerinin deyimlerden, bazı deyimlerin atasözlerinden ortaya çıkmış olması durumu da söz konusudur (Sinan 2000: 14). Kaynakların belirttiğine göre, Klâsik Türk Şiiri'nde atasözü ve deyim kullanma, XV. asır şairlerinden Cezerî Kasım Paşa (Sâfi) ile başlamıştır (Kılıç 1996: 24). Nitekim Sâfi Divanı'nda birçok atasözü ve deyme yer verildiği görülmektedir (Sevgi-Sevindik 2016: 64-88). Klâsik Türk Şiiri'nde atasözleri ve deyimleri başarıyla kullanma ve hem çağdaşı hem de daha sonraki dönem şairlerine öncülük etme denildiğinde ilk akla gelen isim, Necâti Bey'dir (Kutluk 1989: 971; İsen 1994: 164). Öyle ki şair, "Necâti Bey Mektebi¹" adıyla anılan, kendinden sonraki şairlerce devam ettirilen bir şiir üslubunun kurucusu durumundadır (Azlal 2009: 634). Sehî Bey, Sun'î, Tâli'î ve Şevkî gibi şairlerle birlikte bizzat Necâti Bey tarafından yetiştirilmiş, yani Necâti Bey Mektebi'ne mensup şairlerden biridir (İpekten 1996: 186). Sehî Bey, Türk Edebiyatı tarihinde daha çok Heşt-Bihîşt adlı eseriyle ve tezkireciliğiyle ön plana çıkmış bir isimdir (Canım 2009: 316-317; Yekbaş 2010: 10). Bununla birlikte, kendisinin bir divanı da vardır (Yekbaş 2010: 15-66). Fatih Sultan Mehmet devri şairlerinden olan Sehî Bey'in asıl ismi belli değilse de, Edirneli olduğu bilgisi kesindir. Şairin, Klâsik Türk Şiiri'nin önde gelen isimlerinden Necâti Bey ile olan dostluğu ömür boyu sürmüştür. Kânûnî'nin divan kâtipliği, Ergene ve Edirne'de vakıf mallarına bakma görevi gibi görevlerde bulunan şair, M. 1548 senesinde Edirne'de vefat etmiştir (Canım 2009: 316; Yekbaş 2010: 23-28; Yılmaz 2010: 10-14). Divan'ı üzerinde yapılan çalışmalarda Sehî Bey'in, yakın dostu Necâti Bey'den şiir üslubu olarak da çok etkilendiği ifade edilmektedir (Akün 1988: 316; Yılmaz 2010: 40-67; Yılmaz 2019: 215-248). Aynı zamanda, Sehî, mezarını yaptıracak kadar Necâti Bey'e bağlı ve yakındır (Kaya 2006: 477). Dolayısıyla, Sehî Bey'in Divanı'nda, Necâti Bey'in şiirlerinde olduğu gibi, atasözleri ve deyimleri sıklıkla kullanması söz konusudur (Yekbaş 2010: 40).

A. Deyimler

Atasözleri ve bilhassa deyimler, Klâsik Türk şairlerinin sıklıkla müracaat ettikleri söz kalıplarından biridir². Necâti Bey Mektebi'ne dâhil olan şairlerden biri olarak Sehî Bey de, Divanı'nda bilhassa deyimlere geniş yer veren isimlerden biri olarak dikkati çekmektedir.

¹ Bu konuda yapılmış bir çalışma için bk. Çetin, 2016.

² Bu konuda yapılmış birçok çalışmadan bazıları için bk. Mengi 1986: 47-57; Batislam 1997: 107-123; Coşkun 1997: 63-74; Kılıç 1996: 24-30; Kaya 1999: 149-168; Öge 2001; İçel 2004: 175-230; Sinan, 2005: 107-114; Tanyıldız 2007: 93-105; Kalaycı Sevinç 2007; Çetin 2008: 179-189; İnce 2009: 132-148; Akman 2009: 68-76; Yılar 2009: 460-465; Sefercioğlu 2010: 155-202; Güler 2011: 433-455; Bozkaplan 2011: 169-184; Kaya 2011: 11-54; Gürbüz 2012: 1231-1267; Ankaralı 2013; Gülüm 2013; Erol 2016: 228-245; Özmen 2016: 418-435; Yılmaz 2016: 557-566; Öztürk 2018: 460-499; Aydın 2018: 1-23.

Divan'da bazı deyimler, arkaizm örnekleri durumundadır³. Deyimleri⁴ ve deyimlerin yer aldığı beyitlerin tamamını tek tek değerlendirmek yazının sınırlarını aşacağından, deyimlerin Sehî Bey'in anlam dünyasında nasıl bir fonksiyon icra ettikleri, seçilen örnek beyitler ekseninde⁵ değerlendirilecek, diğerlerine işaret etmekle yetinilecektir.

1. Şahıslarla İlgili Kullanılan Deyimler

Sehî Bey Divanı'nda bazı deyimlerin, başta şairin kendisi, sevgilisi veya memduhu ile ilgili olarak kullanıldığı görülmektedir. Diğer taraftan, dinî⁶ ve tarihî kişilikler, diğer şairler, “rakib, saki, sufi, vaiz, nâsıh” gibi Klâsik Türk Şiiri geleneğinin belli başlı kişilikleri de yine birtakım deyimlerden yararlanılarak söz konusu edilmiştir.

1.1. Doğrudan Şairle ve İç Dünyasıyla İlgili Deyimler

Sehî Bey, bazı deyimleri yaptığı bir şeyi anlatırken, kendisini ideal bir âşık veya şair olarak resmederken, içinde bulunduğu olumsuz durumu ortaya koyarken, af dilerken veya bir talebini dile getirirken, kendisine veya başkalarına ikazda bulunurken söz konusu etmiştir. Bu bağlamda şair, yaptığı bir eylemi anlatırken *cebe satmak (caka satmak)* (Yekbaş 2010: 41), *el vurmak, haber almak* (G. 136/4), *kana girmek, yolu düşmek* (K. 21/1) deyimlerine yer vermiştir.

El vurmak (...vurmamak) (Eyüboğlu 1975: 162): Sehî Bey, Mushaf'a el vuracak olsa, düşmanlarının helak olacağına işaret eden azap ayetlerinin çıkması kaçınılmazdır. Burada, tefeül âdetine⁷ gönderme söz konusudur:

*Mushaf açsam katl-i a'dâ için ey kistrâ-nişîn
El urıcak açılır fi'l-hâl âyât-ı 'azâb* (K. 12/22)

Kana girmek (Eyüboğlu 1975: 281): Daha çok sevgiliyle ve onun âşığa yaptığı zulümle ilişkilendirilen “kana girmek” deyimini bir beyitte şair için kullanılmıştır. Buna göre, Sehî Bey, sevgilinin ayağı toprağını gözüne sürme etmeyerek kana girmiştir. Girdiği bu kan da, eninde sonunda karşısına çıkacaktır. Burada reel altyapı, sürmenin tedavi edici özelliğiyle (Gürer 1997: 120⁸) göz kanlanmasını gidermede kullanılmasıdır (Kemikli 2007: 32):

*Kana girdüm hâk-i pâyın gözüme kuhl itmedüm
Korkum oldur yoluma âhir gelür ol kan benim* (G. 160/2)

Söz konusu deyimlerin bir kısmında bir âşık olarak Sehî Bey'in bazen sevgili, bazen de rakip karşısındaki hâlleri, tavırları, hisleri sergilenmektedir. Sehî Bey, bu deyimlerin birçoğunda, Klâsik Türk Şiiri'nin âşık tipine uygun olarak, ıstırap çeken, başına türlü felaketler gelen, hiçbir şeye gücü yetmeyen bir âşık kimliğindedir:

³ Bu konuda geniş bilgi için bk. Özdemir 2012: 98-100.

⁴ Divan'da karşılaşılan atasözleri ve deyimlerin tespitinde istifade edilen kaynaklar arasında genel ağ üzerinden <https://sozluk.gov.tr/> (Son Erişim Tarihi: 09.01.2020) bağlantı adresiyle erişim sağlanan (Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü) de yer almaktadır.

⁵ Bütün beyit örnekleri, şu çalışmadan alınmıştır: Hakan Yekbaş. (2010). *Sehî Bey Divânı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

⁶ Sehî Bey Divanı'nda dinî tiplerle ilgili yapılan bir çalışma için bk. İlhan 2016: 82-105.

⁷ Geniş bilgi için bk. Aksoyak 2004: 7-28; Dikmen-Çetin 2016: 191-204.

⁸ Klâsik Türk Şiiri'nde sürme konusunda geniş bilgi için ayrıca bk. Tuzcu 2015.

Acısını çekmek (G. 83/5), *ağız (ağzını) açmak* (G. 72/2), *ah etmek* (K. 10/4; G. 19/4; G. 22/4; G. 23/3; G. 41/3; G. 76/5; G. 82/5; G. 104/6; G. 130/4; G. 200/4; G. 275/2), *ayağa düşmek* (K. 15/47, K. 25/5, K. 29/43, G. 12/7), *ayağa düşürmek* (G. 209/2), *ayağını öpmek* (G. 35/3, G. 125/4), *bağrı kebab olmak* (K. 12/26), *bağrına basmak* (G. 129/3, G. 297/3), *bağrına taş basmak* (Murabba, 3/1), *bağrını delmek* (K. 12/30; K. 15/12; G. 47/2; G. 142/3), *bağrını kan etmek* (G. 159/1; G. 217/2), *bağrını kebab etmek* (K. 13/34), *baş koymak* (G. 137/6), *baş vermek* (G. 118/6; G. 158/2), *başına taç etmek* (G. 39/4), *bahtı kara olmak* (G. 145/2), *başını kurtarmak* (G. 200/2), *belaya çatmak* (girmek, uğramak) (G. 248/6), *baştan aşmak* (G. 36/2), *bıçak kemiğe dayanmak* (G. 119/2, Matla 3), *(bir şeyde) gönlü olmak* (G. 100/5), *bir şeye kul olmak* (G. 183/5), *hastası olmak* (bir şeyin) (G. 296/5, G. 297/7), *can atmak* (G. 147/1, G. 202/2, G. 234/5), *can çekişmek* (G. 93/3), *can vermek* (ölmek anlamında; G. 10/7, G. 60/2, G. 61/2, G. 79/6, G. 85/4, G. 108/3, G. 110/6, G. 125/3, G. 129/3, G. 139/6, G. 163/3, G. 205/2, G. 210/4, G. 216/5, G. 232/4, G. 234/3, G. 235/1, G. 235/5, G. 243/1, G. 275/3, G. 278/2, G. 291/4, Müfred 8), *canı çıkmak* (G. 36/3, G. 184/1), *can ve baş oynamak* (G. 182/6), *canuna geçmek* (işlemek veya kâr etmek) (G. 220/2, G. 283/1), *canından usanmak* (G. 39/3), *dil ağız vermemek* (G. 60/6), *destan etmek* (G. 49/2, G. 162/1), *dili varmak* (Rubai, 6), *ecel terleri dökmek* (G. 216/4), *el çekmek* (G. 175/1), *eli erişmemek* (K. 13/40), *feryat etmek* (G. 98/5, G. 240/5), *göklere çıkmak* (G. 102/5, G. 164/1, G. 239/4), *gönlüne doğmak* (G. 19/2), *gönlünü eğlemek* (G. 69/2), *gönül açmak* (G. 148/4, G. 259/2), *gönül vermek* (G. 235/5), *gözle yemek* (G. 186/1), *gözünde uçar olmak* (G. 294/3), *gözüne hiçbir şey görünmemek* (G. 259/5), *gözünü yummamak* (G. 149/5, G. 240/5), *güreş etmek* (tutmak) (G. 111/4), *haber vermek* (G. 159/4), *hâlden anlamak* (bilmek) (Murabba, 1/5), *hayran olmak* (kalmak) (K. 11/34, G. 161/5), *heves etmek* (G. 168/2), *hizmet etmek* (G. 247/5), *işi Allah'a kalmak* (G. 47/7), *kan ağlamak* (K. 12/28, K. 31/20, G. 15/2, G. 64/2, G. 114/3), *kan dökmek* (G. 82/3, G. 210/1), *kan olmak* (G. 67/1, G. 196/2), *kana susamak* (G. 151/3), *kanına girmek* (G. 151/3, G. 220/5), *kanlı yaş (yaşlar) dökmek* (K. 14/22, G. 9/7), *korku düşmek* (G. 216/2), *kulağına koymamak* (G. 120/6), *kuş kadar canı olmak* (G. 105/2), *ocağına su konulmak* (G. 50/7), *oda yakmak* (G. 276/1), *odlar yağmak* (G. 300/3), *pula bozmak* (G. 120/6), *su kapmak* (G. 23/4, G. 82/5), *su gibi akmak* (G. 247/1, G. 303/1), *şu denli* (G. 273/3), *takat getirmek* (G. 145/3), *tek durmak* (G. 137/4), *üstüne düşmek* (G. 224/6), *yakadan geçmek* (G. 203/2), *yakadan geçirmek* (G. 297/3), *yanıp yakılmak* (G. 238/5), *yele varmak* (G. 165/5), *yele vermek* (G. 212/1), *yıldızları saymak* (G. 240/2), *yoluna can (canını) vermek* (K. 10/7, G. 53/2, G. 141/5, G. 269/3), *yolunda ölmek* (G. 93/1, G. 184/5, G. 185/2, G. 188/5, G. 269/3), *yiüreği dayanmamak* (G. 133/1), *yiüreği parçalanmak* (G. 213/3), *yüz sürmek* (G. 10/1, G. 28/5, G. 122/3, G. 137/6, G. 146/3, G. 178/1, G. 195/1, G. 247/5, G. 255/3), *yüz vurmak* (G. 156/3, G. 178/2, G. 198/3).

Acısını çekmek: Deyim; “yapılan yanlış işin doğurduğu sıkıntı ve üzüntü içinde bulunmak” (Aksoy 1984: 430) anlamındadır. Aşka esir olan Sehî Bey, “çeke çeke” ifadesinden anlaşıldığı üzere, sürekli gönül acısı çekmekte, yaşlı genç herkes onun bu hâline acımaktadır:

*Cân acısın çeke çeke oldum yine esîr
Anun için Sehî'ye begüm şeyh ü şâb acır*

(G. 83/5)

Hastası olmak (Bir şeyin): “Uğraşp ele getirmediğe rahat edemeyecek kadar bir konuya düşkün olmak” (Aksoy 1984: 711) karşılığındadır. Şair, yıllardır kapısında bekleyen bir hasta olmasına rağmen yine de sevgili, bir buse ile hatırını sormuş dahi değildir:

*Hâtrum bir buse ile lebleri sormuş degül
Kapusında olmuşam yıllarla cânân hastası* (G. 296/5)

Su kapmak: “(Yaralar için) azmak” demektir (Parlatır-Gözyaydın-Zülfikar 1998: 2034). Sehî Bey’in korkusu, bağındaki yaranın su kapması, yani iltihaplanıp daha kötü hâle gelmesidir:

*Aglar hevâ-yı zülfünile âh ider Sehî
Bildüm ki bagrı başı su kapar hevâlanur* (G. 82/5)

Tek (dek) durmak: Rahat durmak” anlamına gelmektedir (Tanyeri 1999: 231). Sevgilinin kadehe benzeyen dudağı çifte dolular içmiş ve nihayetinde tek duran, akli başında şairi bütün dünyada kötü namlı bir kimse hâline getirmiştir:

*Çifte tolular içüp cân-ı lebün mest itdi
Tek dururken beni ‘âlemlere bed-nâm itdün* (G. 137/4)

Yakadan geçmek, yakadan geçirmek: Şair, “evlatlık olarak almak” (Aksoy 1984: 931), “evlatlığa kabul etmek” ve “evlat edinmek” manasına gelen bu deyim⁹, aşağıdaki beyitte âşıklık hâline bağlı olarak gözyaşı dökmenin küçüklükten beri âdeta kaderi olduğunu ifade için kullanmıştır:

*Hakk oguldur yakadan geçme begüm eşk-i yetîm
Tıfl iken dahi bırakmışdı gözüm dâmenüme* (G. 203/2)

Bir başka beyitte ise, Sehî Bey’in güzellerin aşkıyla divane olduğunu gören zindan, onu yakadan geçirmiş, yani evlat edininip bağına basmıştır:

*Dil-rübâlar şevkına dîvâne oldugum görüp
Yakadan geçirdi basdı bagrına zindân beni* (G. 297/3)

Sehî Bey, bir kısım deyimler vasıtasıyla ise, çektiği acıların neticesinde emellerine kavuşmuş, isteği olmuş, neşeli bir âşık görünümü çizmektedir:

Bahtı açılmak (G. 158/5), başı göğe ermek (değmek) (K. 17/34), başına gün doğmak (G. 162/2), bayram etmek (G. 272/1), (birinin) koynuna girmek (G. 166/3), can bulmak (G. 169/1), el vermek (G. 161/6), fena bulmak (G. 143/3), gözü gönlü açılmak (G. 41/1), selam etmek (G. 47/1), yelken açmak (G. 6/2).

Bahtı açılmak (Eyüboğlu 1975: 48): Sevgili, şaşkırtacak bir şekilde şaire öpmesi için elini uzatmamış, öpsün diye yüzünü açmıştır. Bu durum, Sehî Bey’in bahtının açıldığının en önemli göstergesidir:

*Sunmadı elini öp didi yüzini açdı yâr
Bahtum açıldı gör nice el virdi devletüm* (G. 158/5)

⁹ Bu deyim hakkında bk. Akın 2011: 335-346.

Başı göğe ermek (değmek): Bu deyim, “uğraşa uğraşa lâyük olmadığı şeyi elde ettiğinden çok sevinip böbürlenmek” (Aksoy 1984: 510) demektir. Memduhun kapısında kulu olmakla şöhrat bulduğunu söyleyen şair, durumunu *başı göğe ermek* deyimiiyle ifade etmiştir:

*Başum irerse göklere gün gibi vechi var
Kapunda kulun olmagıla buldum iştiâr* (K. 17/34)

Yelken açmak (Eyüboğlu 1975: 424): Aşağıdaki beyitte, ah havasıyla yelken açan gönlün ten gemisini gam denizinden kurtardığından söz edilmiştir:

*Bahr-i gamdan kurtulup fülk-i ten olmazdı halâs
Bâd-bân açup gönül bulmasa âhumdan hevâ* (G. 6/2)

Sehî Bey, hatalarından dolayı maruz kaldığı sonuçları veya af talebini dile getirirken şu deyimlere yer vermiştir:

Göz göre göre (G. 124/2), *secde etmek* (G. 156/6), *yüz çevirmek* (G. 123/3, G. 156/6), *yüz vurmak* (Münâcât, 4), *yüzüne vurmak (çarpmak)*, (Mukattaat, 5/3), *yüzünü düşürmek* (K. 2/25).

Yüzüne vurmak (çarpmak): Deyim, “Kabahatini yüzüne karşı söyleyip kendisini ayıplamak” (Aksoy 1984: 960) anlamını taşımaktadır. Sehî Bey, muhababından özür dileyerek suçunun yüzüne vurulmaması, aksine bağışlanması temennisinde bulunmuştur:

*Yüzüme urma suçumu bağışla
Ki olur 'özr' inde'n-nâs makbûl* (Mukattaat, 5/3)

Yüzünü yere getirmek (düşürmek): “Utanmasına yol açacak bir davranışta bulunmak” (Tanyeri 1999: 267) anlamındaki bu deyimde yer veren ve kendisini “yüzü kara” bir kimse olarak nitelendiren şair, günahlarının yüzünü düşürdüğünü söyleyerek bağışlanma temennisini dile getirmiştir:

*Yüzüm karasına kalma eyâ şefi'-i zünûb
Terahhum eyle bana kim yüzün düşürdi günâh* (K. 2/25)

Şair, bir kısım deyimleri içinde bulunduğu menfi hâle işaret için zikretmiştir. Sehî Bey, bu yolla, muhtemelen talebini dile getirmeden önce, isteğini temellendireceği bir hazırlık sahnesi canlandırmak amacındadır:

Aç kalmak (Münâcât, 1), *aklı gitmek* (G. 161/3), *ayakta koymak/bırakmak* (K. 31/45), *baş verip baş almak* (K. 21/45), *başından aşağı kaynar sular dökülmek* (G. 107/6), *benzi sararmak* (Trk. Bend 1/1-5), *bir şeye kul olmak* (G. 143/9), *(birinin) üstüne yürümek* (G. 282/2), *canı boğazına gelmek* (K. 21/6), *canına kastetmek* (G. 87/1, G. 172/2), *ciğer kebab olmak* (G. 31/1, G. 254/4), *dağ üstü bağ* (G. 298/5), *dağlara düşmek* (G. 130/1), *derdini çekmek* (G. 164/2, Mukattaat 4/2), *dili dolaşmak* (K. 22/31), *divanesi olmak* (G. 280/1), *el çekmek* (G. 192/3), *elinden kapmak* (K. 21/7), *elinden tutmak* (Mukattaat 1/1), *gelip geçmek* (G. 155/3), *gönül kırmak (yıkmak)* (K. 12/31, G. 233/2), *hâli harap olmak* (İstiftâ 16), *heves etmek* (Trk. Bend 1/IV-29), *mat etmek* (K. 21/48), *sele vermek* (G. 198/2, G. 302/2), *yer öpmek* (G. 182/6), *yola çıkmak* (K. 21/15), *yüz sürmek* (K. 20/30, K. 27/28, K. 30/22).

Aklı gitmek: “Çok beğenmek, bayılmak” (Aksoy 1984: 454) manasına gelmektedir. Şairin bir türlü onmayan başına türlü işler gelmiştir. Diğer taraftan hasta gönlü de gam okuyula yaralanmış, böylece aklı, fikri büsbütün gitmiştir:

*‘Akl u fikrüm gitdi kaldı tîr-i gamdan haste-dil
Gör nelerden arta kaldı onmaduk başum benüm* (G. 161/3)

Canı boğazına gelmek: Deyimin karşılığı, “çok tehlikeli bir durum karşısında, ölecekmiş gibi bir korku geçirmek” (Yurtbaşı 2013: 376) şeklindedir. Sehî Bey, arabozucu kimselerin bir araya gelip âdeta canını boğazına çıkardıklarını söylemiştir:

*Gördüm ki fikre varmuş iken benî müfsidîn
Bir yire cem’ olup bogazuma çıkardılar* (K. 21/6)

Şair, bazen de sevgiliden bir talepte bulunacağında, onun kendisi gibi aşka müptela olmasını dileyeyeceğinde, derdinin dermanının sadece onda bulunduğunu söyleyeceğinde veya ona dair hayallerini ifade edeceğinde bazı deyimlerden yararlanmıştı:

Aralarından su sızmamak (G. 248/5), ayakta kalmak (G. 34/7), bağına basmak (G. 141/2), bağırı delmek (G. 146/4), baş (başı) çekmek (G. 218/6), başı göğze ermek (değmek) (G. 291/7), başına (...) gelmek (G. 226/1), (bir yere) yolu düşmek (G. 227/2), (birinin) koynuna girmek (G. 160/4), boynuna almak (G. 163/4), boyun eğmek (G. 124/3), can vermek (diriltmek anlamında) (G. 20/4, G. 38/5, G. 85/4, G. 142/5, G. 216/5, G. 253/1, Mukattaat 10/1), cana kıymak (G. 279/5), dillere destan olmak (G. 23/5), dokuz dolanmak (G. 84/3), eğri oturup doğru konuşmak (K. 15/21), el vermek (G. 10/1, G. 10/2, Rubai, 9), ele almak (K. 23/41, G. 200/5, G. 277/3), elini almak (G. 209/2), gönlü açılmak (G. 180/2), gönlünü yapmak (G. 288/3), gözü gönlü açılmak (G. 123/2), hâlden anlamak (bilmek) (G. 154/3), hatırını sormak (G. 256/4), kadrini bilmek (G. 99/5), kana boyamak (bulamak) (G. 285/3), kanı kanla yıkamak (G. 23/4), kulak tutmak (G. 248/7), od vurmak (G. 44/3), söz dinlemek (tutmak) (G. 248/1), suçundan geçmek (G. 163/3), toprak olmak (G. 163/3, G. 164/5), yabana atmak (G. 209/2), yanıp yakılmak (G. 177/1), yaş akıtmak (dökmek) (G. 70/3), yer vermek (G. 10/6), yüreğine su serpmek (K. 10/25), yüz çevirmek (G. 27/4), yüz göstermek (G. 5/1), yüzü kara (Münâcât, 1/1, yüzüne gülmek (G. 43/7), yüzünü çevirmek (G. 114/1), zezem suyu ile yıkanmak (G. 156/4).

Gönlünü yapmak (Eyüboğlu 1975: 197): Gönül, sevgilinin hayalinin makamıdır. Bu sebeple, Sehî Bey’in sevgiliden talebi, gönlünü yapmasıdır:

*Yap gönlümü didüm ki hayâlün makâmıdur
Seng-i cefâ urup yüregüm muhkem eyledi* (G. 288/3)

Suçundan geçmek (Eyüboğlu 1975: 381): Şair, sultan sevgili için can verip onun yolunda toprak olmuştur. Ondandır temennisi bu, eğer bir suç ise, lütfedip kendisinin suçundan geçmesidir:

*Suç ise cânlar viriüp yolunda toprag oldugum
Geç suçundan ben kulun lutf eyle sultânım benim* (G. 163/3)

Yabana atmak (atmamak) (Eyüboğlu 1975: 411): Sevgili, şair, onun zülfü gibi ayağa düşürülecek olsa lütfedip elini almalı, onu yabana atmamalıdır:

*Ayaga düşürse beni zülfün gibi cânâ
Lutf eyle elimi aluban atma yabana* (G. 209/2)

Yüzü kara: “Utanacak bir durumu bulunan” anlamında bir deyimdir (Aksoy 1984: 959). Bir münâcaat kasidesinde yer alan beytinde şair, kendisini yüzü kara, günahı çok bir kimse olarak nitelendirmiş ve aç kalıp hiç doymadığını ifade etmiştir. Sehî Bey, burada muhtemelen manevi nimetlere olan açlığı kastetmiştir:

*İlâhî aç kaldım olmadum tok
Yüzüm kara günâhum çok ‘amel yok* (Münâcât, 1/1)

Zemzem suyu ile yıkanmak: “Hiçbir suçu veya günahı olmamak” (Parlatır-Gözyaydın-Zülfikar 1998: 2505) anlamındadır. Sevgilinin hem kendisi hem de bulunduğu yer, âşık için Kâbe’dir. Vuslat Kâbesi’ne ulaşma şevkiyle ölen bir âşğın zemzem suyuyla yıkanmak istemesinde şaşılacak bir taraf yoktur. Burada, Kâbe’nin yılın belirli dönemlerinde zemzemle yıkanması (Küçükaşçı 2013: 243) ve kefenlerin üzerine zemzem dökülmesi âdetine (Türkmen 2011: 68) gönderme vardır:

*Ölen Ka’be visâlün şevki ile berr-i mihnetde
Yunursa âb-ı Zemzemle n’ola a Ka’be’ m a kiblem* (G. 156/4)

Sehî Bey, kendisine bir tavsiyede bulunacağı durumlarda şu deyimlere müracaat etmiştir:

Ağlayıp sızlamak (K. 9/26), ayağa salmak (K. 32/20), baş eğmek (G. 211/5), başını kavgaya vermek (G. 283/4), (birini) görüp gözetmek (K. 18/26), can vermek (G. 2/5), can ve baş oynamak (G. 177/5), cetvelden çıkmak (G. 81/3), el çekmek (G. 25/6, G. 26/3, G. 53/5, G. 132/4, G. 141/7, G. 303/2), elden koymamak (bırakmamak) (G. 143/5), gam yememek (G. 71/4, G. 71/5, G. 119/4), gönül vermek (K. 18/1, G. 17/2, G. 141/7, G. 252/1), göz göre göre (Rubai, 10), gözünü açmak (Mev’iza, 4), hizmet etmek (K. 20/16, G. 56/3), kulak vermek (K. 20/13), oda yanmak (G. 23/2), ses etmek (G. 105/6), silip süpürmek (K. 3/3, K. 18/21), söz dinlemek (tutmak) (K. 20/13), sözü uzatmak (K. 14/24), yiyip içmek (G. 270/1), yoluna can (canını) vermek (G. 151/5), yüz çevirmek (Murabba, 1/7), yüz sürmek (K. 5/1, K. 20/32, Trk. Bend 2/II-15, G. 221/5), yüz vurmak (K. 20/31, G. 177/5), zahmet çekmek (G. 20/3).

Ses etmek (Eyüboğlu 1975: 371): Gönül, sevgilinin zülfünün derbendinden geçerken harami gözlerinin hişmine uğrayacağı korkusuyla figanı bırakmalı, ses etmemelidir:

*Der-bend-i zülf-i yârı geçerken figânı ko
Gözi harâmîsinden üşen ey dil itme ses* (G. 105/6)

Gözleri dolmak (dolu dolu olmak) (Eyüboğlu 1975: 214): Her Klâsik Türk şairi gibi Sehî Bey’i de en çok rahatsız eden kimselerin başında rakib gelmektedir. Şair, rakibden duyduğu rahatsızlığı dillendirmek istediğinde yine bazı deyimlerden yararlanmıştı. Nasıl ki

insanın gözüne toprak girince acırsa, rakibi görünce gayriihtiyari şekilde şairin de gözleri dolmaktadır:

*Görse gözüüm rakîbi efendi tola gelür
Elbette çeşm-i merdüme girse turâb acır* (G. 83/3)

Yüzüne gülmek (Eyüboğlu 1975: 454): Sehî Bey, gönlüne; sevgili, rakibin yüzüne gülse dahi gam yememesi gerektiğini söylemiştir:

*Yüzine gülse rakîbün gam yime ey dil habîb
Meclis-ârâdur ne yüzden gözlesen lâ-büd çerâg* (G. 119/4)

Klasik Türk Şiiri'nin genel anlayışına uygun çerçevede şairin kendi gönlüne, sevgiliye, feleğe, diğer kozmik unsurlara, rakibe vs. karşı elindeki en büyük kozu olan ahı¹⁰, Sehî Bey Divanı'nda da birtakım deyimlerle söz konusu edilmiştir:

Ah etmek (G. 171/4), *ahı tutmak* (Rubai, 11), *ahı yerde kalmamak* (Rubai, 11), *(dünya) sevdasına düşmek* (K. 18/7), *yele vermek* (G. 100/2).

Ahı yerde kalmamak (Ahı çıkmak) (Birin): Mazlumun bedduasının tesirli olduğunu ifade eden bir deyimdir (Aksoy 1984: 449). Şairin gece boyu ettiği ahlar aya kadar ulaşmıştır. Çünkü ay yüzlü sevgilinin de çok iyi bildiği üzere, âşığın ahı yerde kalmaz:

*Âhum gice dutdı yine şol gökteki mâhı
Yirde kala mı ya güzelüm 'âşıkun âhı
Görinse kaşı nûni hayâli gözüüm içre
Bir kâse suya kondı sanasın iki mâhı* (Rubai, 11)

Yele vermek: "Savurup telef etmek, boşuna harcamak" (Aksoy 1984: 940) karşılığındadır. Gül yüzlü sevgili, âşığın bir rüzgâra benzeyen ahından sakımlıdır. Çünkü bu ah yeli, sevgilinin bir gül bahçesine benzeyen güzelliğini ansızın yele verebilecek kuvvettedir:

*Gül-zâr-ı hüsnî yile virir ansuzın sakın
Âhum yilinden ey yüzi gül eyle ihtirâz* (G. 100/2)

Sehî Bey, sevgilinin yapmaması gereken bir hususu bildirirken bazı deyimleri zikretmiştir:

Ah almak (G. 1/3), *gönlüne dokunmak* (Mukattaat, 4/1), *göz etmek* (G. 279/5), *yüz çevirmek, yüzüne bakmamak* (G. 72/5).

Gönlüne dokunmak (Eyüboğlu 1975: 195): Sevgiliyle şairin tanışıklığı çok eskiye dayandığı için, âşığın gönlüne dokunmak ona düşmez:

*Ey bizüm ile hem-dem olan yâr-ı kadîmî
Gönlüme dokınmak sana düşmez idi zîrâ* (Mukattaat, 4/1)

Sehî Bey, kendisini ideal bir kişilik olarak resmederken şu deyimleri zikretmiştir:

¹⁰ Bu konuda bazı çalışmalar için bk. Pezük 2012: 142-151; Çakıroğlu 2013: 1969-1982.

Baş eğmek (G. 251/5), *baş vermek* (G. 118/6, G. 158/2), *bir şeye kul olmak* (G. 85/3, G. 155/2), *dünyadan geçmek* (*el çekmek*) (G. 193/2), *ekmeğini taştan çıkarmak* (G. 40/1), *elden koymamak* (*birakmamak*) (G. 154/5), *koluna kuvvet* (G. 20/6), *parmakla gösterilmek* (G. 297/6), *sağ olsun* (G. 187/1-5), *suya salmak* (G. 272/3), *yiüz vurmak* (*Mukattaat* 7/3).

Baş eğmek (Boyun eğmek): “Güçlünün buyruğuna uymayı kabul etmek” (Aksoy 1984: 509) manasında bir deyimdir. Sevgilinin eşiğinin taşının kendisine yeteceğini söyleyen şair, esasen dünya için baş eğmeyecek bir kimsedir:

Baş egmeyem kimesneye dünyâ için dahi
Dünyâda bana işigi taşı yeter penâh (G. 251/5)

Ekmeğini taştan çıkarmak: Geçimini en güç işleri yaparak sağlayan kişiler için kullanılır (Aksoy 1984: 623). Er olan kimse, çalışarak rızkını taştan çıkarır. Oysa aşığın ahi, sevgilinin taştan katı gönlüne tesir etmemiştir:

İtmedi 'âşık âhi katı gönlüne eser
Sa'yıla gerçi rızkını taştan çıkarur er (G. 40/1)

Parmakla gösterilmek: Deyimin anlamı; “Çok ünlü bir kimse olmak”tır (Aksoy 1984: 851). Şairin niyazı, mahşerde güzellerin, kendisinin yiğit bir kimse olduğunu anlamaları ve birbirlerine parmakla göstermeleridir:

Umaram mahşerde ser-bâz olduğumdan bileler
Barmag ile birbirine göstere hûbân beni (G. 297/6)

Sehî Bey, şiir kabiliyetini, şairliğini övmek veya sadece şiir sanatından söz etmek amacıyla bazı deyimlere yer vermiştir:

Adını ağzına almamak (G. 164/6), *ağız (ağzını) açmak* (K. 14/17), *baş kısmak* (*Müfred*, 1), *(bir işten) el yıkamak* (G. 205/5), *(birinin) koynuna girmek* (G. 163/5, G. 204/5, G. 204/6), *can vermek* (G. 186/6), *çalıp çağırmak* (G. 294/7), *diz çökmek* (G. 246/7), *dünyayı tutmak* (K. 15/9), *gönül açmak* (G. 46/7), *göz değmek* (G. 94/2), *hayran olmak* (*kalmak*) (K. 25/39), *heves etmek* (K. 22/32), *kemale ermek* (*gelmek*) (G. 93/7, G. 157/6, G. 196/5, G. 284/5), *kıyamete kadar* (*Trk. Bend 1/1-2*), *odlara düşmek* (G. 124/6), *oda yanmak* (G. 36/5), *ön vermek* (K. 21/44), *parmak ısırarak* (K. 14/17, K. 25/39), *rağbet görmek* (*kazanmak*) (K. 19/50), *şeytan kulağına kurşun* (*Müfred* 4), *yele vermek* (G. 34/8), *yer etmek* (G. 48/5), *yüksekten uçmak* (G. 162/4).

Ağız açmak (Eyüboğlu 1975: 5), **parmak ısırarak** (Eyüboğlu 1975: 357; Aksoy 1984: 850): Şairin memduhunun anlatımına dair yazdığı nazmında kalemin mücevherler dizdiği gören divit, hayretinden parmağını ısırarak, ağzını açmıştır:

Gördi kim vasfunda nazmumdan güher dizer kalem
Barmagın ısırdı agzın açdı hayretten devât (K. 14/17)

Baş kısmak: Sehî Bey, çağdaşı Revânî'ye ¹¹ kendisiyle aynı yaşta olduğunu hatırlatarak şairlik konusunda iddiada bulunup pek de kendini sıkıması tavsiyesinde bulunmuştur:

*İNende baş kısmasun Revânî
Bile dogdı benim ol yaştaşumdur* (Müfred, 1)

Diz çökmek (Eyüboğlu 1975: 143; Aksoy 1984: 606): Asıl adı Melikü's-şuarâ Hâce Cemâlüddîn Selmân b. Hâce Alâiddîn Muhammed Sâvecî (ö. 778/1376) olan İranlı şair Selmân-ı Sâvecî'nin¹² (Karaismailoğlu 2009: 446) ruhu, Sehî'nin şiirdeki ehliyetini işitecek olsa gelip önünde diz çökmekten kendini alamayacaktır:

*Rûh-ı Selmân işidürse Sehî ehliyyetini
Gele diz çöke önünde radya'llâh diye* (G. 246/7)

Ön vermek: Sehî Bey, memduha övgüsüne dair yazdığı şiirlerinin başarısını anlatmak için şairlik kabiliyetiyle kimseye ön vermediğini söylemiştir. Burada “ön vermek”, anlamları arasında “geçmesine izin vermek” de bulunan *yol vermek* deyimini (Aksoy 1984: 950) anlamında kullanılmış olmalıdır:

*Tab'um semendi 'arsa-i medhünde husrevâ
Ön virmez oldu kimseye bulduğunu geçer* (K. 21/44)

1.2. Sevgiliyle İlgili Olarak Kullanılan Deyimler

Sehî Bey Divanı'nda sevgili ve ona ait bazı özellikler de deyimlerden yararlanılarak ortaya konulmuştur. Şair, sevgiliyi ¹³ birtakım özellikleriyle tarif ve tasvir ederken şu deyimlere yer vermiştir:

Ağız açıp gülmek (G. 24/5), *ağız (ağzını) açmak* (G. 87/2), *ağız açtırmamak* (Murabba, 4/2), *ağzı var dili yok* (G. 208/3), *aş yermek* (G. 292/4, Murabba, 3/1), *ayağa salmak* (G. 33/5), *ayak basmak* (G. 48/3, G. 236/3, G. 269/4), *baş eğmek* (G. 107/4), *baş koşmak* (G. 199/4), *başı göğe ermek (değmek)* (G. 279/3), *başına üşüşmek* (G. 87/2), *bayram etmek (yapmak)* (G. 137/3, G. 272/2), *bir içim su* (G. 265/5, Matla 1), *bir içim su vermemek* (G. 129/6), *birbirine düşürmek* (K. 20/28), *(birine) diş bilemek* (G. 139/7), *(birini) haraca kesmek* (G. 217/4), *kanına ekme batırmak (doğramak)* (G. 228/3), *bir şeye kul olmak* (G. 193/1, G. 246/1), *buluttan nem kapmak* (G. 40/3), *can almak* (G. 10/7, G. 162/5, G. 142/5, G. 234/4, G. 294/1), *can atmak* (G. 196/3), *can başışlamak* (G. 173/5), *davet etmek* (G. 249/1), *dert olmak* (G. 7/5), *deli etmek* (Murabba, 4/1), *dil uzatmak* (G. 233/5), *dile gelmek* (G. 58/4), *el birliği etmek* (G. 48/1, G. 199/4), *el çekmek* (G. 175/1), *el karmak* (G. 115/3), *gönlünü eğlemek* (G. 253/5), *gönül (gönlünü) almak* (G. 61/4, G. 165/1, G. 299/5), *gönül kırmak (yıkma)* (G. 233/2), *görmezden gelmek* (G. 276/2), *göz göre göre* (G. 142/5, G. 228/3), *göz etmek* (G. 279/5), *göz süzmek* (G. 58/5), *gözden*

¹¹ Şair ve divanı hakkında geniş bilgi için bk. Avşar 2017.

¹² Şairin Klâsik Türk Şiiri'ndeki etkisi için bk. Yekbaş 2009: 1165-1168.

¹³ Klâsik Türk Şiiri'nde sevgili hakkında geniş bilgi için bk. Erdoğan 2013.

sürmeyi çalmak (G. 64/4), *göze göz* (Murabba, 3/1), *gözüne koruk* (suyu) (*sıkmak*) (G. 127/6), *güreş etmek* (*tutmak*) (G. 111/1), *haber açmak* (G. 77/5), *hatırını sormak* (G. 67/6), *hayra yormak* (G. 210/6), *hayran olmak* (*kalmak*) (Murabba, 4/3), *helak olmak* (G. 194/4), *kana girmek* (G. 9/5, G. 262/5), *laf atmak* (G. 233/5), *mat etmek* (G. 246/2), *ne denli* (G. 212/6), *nispet etmek* (G. 184/3, G. 220/4, G. 235/1, G. 265/2, G. 284/4), *odlar yakmak* (G. 228/2), *parmak basmak* (G. 55/4), *saf bağlamak* (Murabba, 2/5), *saf tutmak* (G. 279/2), *savaş açmak* (*ilan etmek*) (G. 50/1), *silip süpürmek* (G. 133/2, G. 189/5), *söz atmak*, *su gibi akmak* (G. 42/4), *suya götürüp susuz getirmek* (G. 264/4), *şu denli* (G. 205/3), *yakalar yırtmak* (G. 120/5), *yazıp çizmek* (G. 115/5), *yelken açmak* (G. 53/6), *yok yere* (K. 9/13), *yüreğine su serpmek* (K. 10/25), *yüze gelmek* (G. 89/3), *yüzü yere düşmek* (G. 138/4), *yüzüne bakmamak* (G. 29/3), *yüzünü dürmek* (G. 57/2).

Kanına ekmekek doğramak (birinin) (Eyüboğlu 1975: 284): Birinin felakete düşmesine sebep olduktan sonra bu felaketten menfaat elde etmek karşılığında kullanılan bir deyimdir (Aksoy 1984: 763). Sevgilinin dudağı, bir karabibere benzeyen benini, âşığın yarasına tuz ekmesi için bırakmamaktadır. Bu da, âşıқта onun göz göre göre kanına ekmekek doğradığı şeklinde bir korkuya yol açmıştır:

Yaraya n' için lebiün tuz ekmeğe hâliün komaz
Yogsa göz göre benüm itmek mi dograr kanuma (G. 228/3)

El karmak: Bu deyim; “Bir işe karışmak, müdahale etmek, yardımcı olmaya çalışmak” (Sefercioğlu 2010: 179) anlamına gelmektedir. Sevgilinin yüzünde fitneye benzeyen ayva tüyleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gidişle söz konusu ayva tüyleri güzellik diyarına da el karacak gibidir:

Başladı zâhir olmaga yüzünde fitneler
Bir gün diyâr-ı hüsnâ sakın el karar hat (G. 115/3)

Gözden sürmeyi çalmak (Eyüboğlu 1975: 214): Hırsızlıkta çok ustalaşmak manasındadır (Aksoy 1984: 679). Gönül, sevgilinin gözlerinin hilesine alınmamalıdır. Çünkü onun fitneci gamzesi, gözden sürmeyi çekecek kadar usta bir kimsedir:

Key sakın ey dil alınma gözlerinin âlına
Gamze-i fettânı anun sürmeyi gözden siler (G. 64/4)

Gözüne koruk (suyu) (sıkmak) (Eyüboğlu 1975: 223): Sevgili, şaşılacak şekilde ağyar, zülfüne el sunduğu hâlde, kara yüzlü rakibin gözüne koruk sıkmamaktadır:

Nigârün hûşe-i zülfine agyâr el sunar likin
Rakîb-i rû-siyâhun ol sızurmaz gözine koruk (G. 127/6)

Sehî Bey, sevgiliyi muhatap aldığı beyitlerde sevgilinin kendisine veya başka âşıklara karşı tavırlarını ifade ederken bazı deyimlere yer vermiştir:

Ar etmek (G. 51/1), *cana* (*canına*) *can katmak* (G. 140/2), *candan usandırmak* (G. 186/3), *çiğerini dağlamak* (G. 88/3), *dilim dilim etmek* (G. 64/3, Rubai, 6),

el sunmak (G. 142/4), el uzatmak (K. 30/23), el vermek (G. 23/7, G. 146/3), helak etmek (G. 179/5, G. 200/1), kan etmek (G. 49/3), kanını dökmek (K. 19/22), kanını içmek (G. 8/4, G. 18/1, G. 47/3, G. 52/1), paşa borcu (G. 201/2), sıkıp sızmak (G. 59/2), yaraya tuz biber ekmek (G. 140/3, G. 228/3), yele vermek (G. 212/1), yer etmek (G. 168/1, G. 265/1).

Candan usandırmak/bezdirmek: Deyimin, “öldüresiye sıkmak, yaşadığına pişman etmek; canından vazgeçirmek” (Yurtbaşı 2013: 375-376) anlamları vardır. Sevgilinin gamzeleri, nihayetinde âşığı candan usandırmıştır:

*Câna geldüm lebünün fikri ile n'eyleyeyin
Âh kim gamzen usandırdı beni cânımdan (G. 186/3)*

Paşa borcu: Sultan sevgiliye kendisine buse sözü olduğunu hatırlatan âşık, naz edip gülen dilberden “Buna paşa borcu denilir” karşılığını almıştır:

*Büse 'ahd itmiş idiün virmedün ey şâh didüm
Nâz idüp güldi didi kim paşa borcu dinile (G. 201/2)*

Yaraya tuz (biber ekmek) (Eyüboğlu 1975: 419; Aksoy 1984: 936): Sevgilinin şeker saçan dudaklarına mukabil, gamzeleri de âşığın yarasına tuz ekmektedir:

*Gamzeler zahmuma tuz ekmek neden
Sözde çünkü şeker-efşândur lebün (G. 140/3)*

Şair, sevgiliye bilhassa kendisine karşı olan davranışlarına ve tavırlarına çekidüzen vermesi gerektiğine dair tavsiyede bulunurken de birtakım deyimlerden yararlanmışır:

Ar etmek (G. 218/6), göz göre göre (G. 10/5), göze göz (G. 279/5), yüreğine su serpmek (Mukattaat, 2/4).

Göze göz (dişe diş): Bir kötülüğü yapandan aynı kötülükle intikam almak karşılığında söz konusu edilir (Aksoy 1984: 680). Şair, başkalarına buse verip kendisine *göz etmekle* yetinen sevgiliden göze göz anlayışıyla hareket edip canına kıymaması niyazında bulunmaktadır. Beyitte geçen göz etmek ifadesi de bir deyim olup “birine kaş göz hareketleriyle isteklerini bildirmek” (Yurtbaşı 2013: 465) demektir:

*Gayrıya büse virüp bana göz itme kerem it
Göze göz cânıma kıyma be-hey âdem cânı (G. 279/5)*

Yüreğine (soğuk) su serpilmek: Mihnet ocağında yakılınca güzel kokulu duman çıkaran öd ağacı (Erdem 1992: 384) gibi yanan Sehî Bey, sevgiliden lütuf eliyle yüreğine su serpmesini istemektedir. Beyitte, “duyduğu üzüntü, kaygı, sıkıntı; yeni ve ferahlatıcı bir durum ya da haber dolayısıyla hafiflemek” (Aksoy 1984: 955) yüreğine (soğuk) su serpilmek deyimini hatırlatan bir söyleyiş vardır:

*Yüreğüme su sep lutfun eliyle
Ki yandum mihnet ocagında çün 'ûd (Mukattaat, 2/4)*

Sehî Bey, sevgilinin gidişinden, vefatından vs. kaynaklanan durumları dile getirmede de deyimlere yer vermeyi seçmiştir:

Göz göre göre (G. 118/7), *yere batmak* (Mukattaat, 17/1), *yere geçmek* (Mukattaat, 11/2).

Göz göre göre: “Çok açık olduğu hâlde” (Aksoy 1984: 681) karşılığındadır. Şairin, gözünün nuru olarak nitelendirdiği sevgili, şairin gözünden göz göre göre kaybolup gitmiştir:

Tolunup gitdün gözümden göz göre
El-vedâ' ey nûr-ı 'aynum el-vedâ' (G. 118/7)

Yere batmak: Deyimin anlamlarından biri, “yok olmak”tır (Aksoy 1984: 942). Bir vefat dolayısıyla kaleme alındığı anlaşılan beyitte servi boylu sevgili, varıp kara toprağı kucaklayıp yatmış, yere batmıştır:

O serve n'oldı yâ Rab yire batdı
Kara toprağı vardı kocdı yatdı (Mukattaat, 17/1)

Yere geçmek (Eyüboğlu 1975: 425): Ay kadar parlak olan sevgili varken şairin gözünde dünyayı aydınlatan güneşin zerre kadar hükmü yoktur. Diğer taraftan, böyle bir durumda, Hz. Musa ve Hz. Harun döneminde yaşamış olup zenginliğiyle tanınan ve Allah'ın emirlerine karşı çıktığı için cezalandırılan Karun'un (Şener 2001: 520) malı için de ancak “yere geçsin” ifadesi münasıptir:

Gözüme zerre gelmez ey kamer hûrşîd-i 'âlem-tâb
Yire geçsün ko sensüz n'eyleyeyin mâl-ı Kârûn'ı
(Mukattaat, 11/2)

Sevgilinin âşıktan taleplerinin dile getirildiği örnek beyitte anlamlarından biri “ölmek” olan (Tanyeri 1999: 73) “can vermek”, deyiminden istifade edilmiştir. Sevgili, fitneci gamzesiyle *canlar almasına* rağmen, yine de şaşılacak şekilde âşıktan kendisinin yolunda can vermesini istemektedir. Beyitte, “ölümüne yol açmak, öldürmek” (Yurtbaşı 2013: 373) anlamındaki *can almak* deyimini de, sevgili için söz konusu edilmiştir:

Dir imiş yolumda cân virsün benüm-çün ol nigâr
Cânlar alur gamze-i fettânı ne minnet bana (G. 10/7)

1.3. Klâsik Türk Şiiri'nde Söz Edilen Bazı Karakterlerle İlgili Kullanılan Deyimler

Sehî Bey, “memduh, muhtesib, rakib, saki, sufi, imam, vaiz, nâsıh” gibi Klâsik Türk Şiiri'nin meşhur karakterleri yanında Hz. Ali gibi tarihî bir şahsiyeti yine deyimler yardımıyla tasvir ve tasavvur etme yoluna gitmiştir.

1.3.1. Hz. Ali

Hz. Ali, Sehî Bey Divanı'nda birtakım özellikleri ile anlatılıp methedilirken *bir yakadan baş çıkarmak* (K. 2/15), *her derde deva olmak* (K. 2/6), *yol kesmek* (K. 2/8) deyimlerine müracaat edilmiştir:

Bir yakadan baş çıkarmak (Eyüboğlu 1975: 84): “Bir çatı altında dirlik ve düzenlik içinde yaşamak” anlamında bir deyimdir (Aksoy 1984: 538). Hz. Ali'nin Hz. Muhammed ile akraba oluşu *bir yakadan baş çıkarmak* deyimiyile karşılanmıştır:

*Muhammed ile çıkardı o bir yakadan baş
Bir olduğuna ikisi yeter bu denli güvâh* (K. 2/15)

Her derde deva (Eyüboğlu 1975: 243): Hz. Ali, Allah'ın emriyle her derde deva olan bir kimse olarak tasvir edilmiştir:

*Odur ki nâr-ı 'Alî'ye sebep düşüp zâtı
Cemî'-i derde devâ oldu ol bi-emri'llâh* (K. 2/6)

Yol kesmek: Deyimin anlamı, “yol almak, yolda ilerlemek” şeklindedir (Tanyeri 1999: 253). Sehî Bey tarafından Hz. Ali, aynı zamanda Dülül adlı merkebiyle (Yardım 1994: 20; Uzun 1994: 20-21) mekânları hızla aşarak göklere yol kesen usta bir at binici olarak tasavvur edilmiştir:

*Ne şeh-süvâr olur ol k'oldı merkeb-i Dülül
İderdi tayy-ı mekân u keserdi göklere râh* (K. 2/8)

1.3.2. İmam

Sehî Divanı'nda, Klâsik Türk Şiiri'nde zahid grubuna dâhil edilen menfi bir karakter olarak söz edilen (Sucu 2007: 241) imamdan bahsedilirken *harf atmak* (G. 236/2), *kendinden geçmek* (G. 75/4) deyimlerine yer verildiği görülmüştür.

Harf atmak: Deyimin manası, “söz atmak” şeklindedir (Aksoy 1984: 709). Sevgili, âşîğin kiblesidir. Tamamen yanlış bir hayal peşinde olan imam ise, sevgili, mihraba geçecek olsa, onun kaşlarına harf atacaktır:

*Hây kiblem key sakın yanlış hayâl eyler imâm
Kaşlarına harf atar gel varma mihrâb üstine* (G. 236/2)

Kendinden geçmek (Eyüboğlu 1975: 301; Aksoy 1984: 776): İmam, sevgilinin sarhoş gözünün şevkiyle kendinden geçmiştir. Öyle ki, onun kaşının mihraba geçip *nun* harfi okuduğunu, harf attığını görür olmuştur:

*Çeşm-i mestün şevki ile kendüden geçmiş imâm
Gördi harf atar kaşun mihrâba geçmiş nün okur* (G. 75/4)

1.3.3. Memduh

Sehî Bey, memduhunu, yani kasidelerinde övdüğü kişiyi bazı özellikleriyle zikrederken, ondan talepte bulunurken veya ona dua ederken deyimlerden ve onların çağrışım güçlerinden yararlanmıştır. Bazı deyimler, memduhun özelliklerini veya yapıp ettiklerini dile getirmek, onu methetmek gibi bir işlevle Sehî Bey Divanı'nda söz konusu edilmişlerdir:

Adam olmak (K. 9/41), *ant içmek* (K. 9/48), *ayağa binmek* (K. 28/25), *ayağına düşmek* (K. 13/25, K. 17/26, K. 20/26), *ayağını öpmek* (K. 21/35), *baş (başı) çekmek* (K. 9/44), *baş eğmek* (K. 21/39, K. 27/25), *baş koymak* (K. 18/41), *benzi solmak* (Tr. 2/2), *(bir şeye) hayat vermek* (K. 9/3), *bir şeye kul olmak* (K. 4/3, G. 143/9), *birbirine düşmek* (K. 1/9), *birine kul köle olmak* (K. 4/1, K. 4/2), *can bulmak* (K. 15/6, K. 17/24), *can vermek* (K. 1/8, K. 17/2, K. 19/33, K. 26/30, K. 29/26), *cennete dönmek* (K. 20/4, K. 28/12, K. 28/22), *derde*

(*derdine*) *derman olmak* (K. 18/42), *dil uzatmak* (K. 9/44), *elden bırakmamak* (*düşürmemek*) (K. 26/8), *elinden kurtulmak* (K. 28/31), *el uzunluğu etmek* (K. 22/26), *elini almak* (K. 2/27, K. 15/47, K. 29/43, *Trk. Bend 1/V-44*), *eyer vurmak* (K. 21/32, K. 21/37), *farz etmek* (K. 22/30), *göz değmek* (K. 20/23), *göz dikmek* (K. 18/39), *gülüp oynamak* (*söylemek*) (K. 13/31), *haber vermek* (K. 3/1), *hayır dua etmek* (K. 30/43), *helak etmek* (K. 27/21), *hizmet etmek* (K. 12/23), *hükümü geçmek* (*hüküm yürütmek*) (K. 25/28), *içini kurt yemek* (*kemirmek*) (K. 12/17), *kılıcından kan damlamak* (K. 9/50), *kıyamete kadar* (K. 30/44), *mat olmak* (K. 14/8), *örnek olmak* (*Mukattaat, 3/1*), *saf tutmak* (K. 11/25), *sofra donatmak* (K. 31/37), *sünnet etmek* (K. 28/34), *şeref vermek* (K. 22/14, K. 22/17, K. 30/28), *taç giymek* (*Trk. Bend 2/III-18*), *vacip olmak* (K. 7/12), *vatan tutmak* (K. 17/29), *yan basmak* (K. 15/37), *yanıp yakılmak* (K. 9/38), *yer bulmak* (K. 28/26), *yere geçmek* (K. 2/11), *yok olmak* (K. 9/49, K. 12/20), *yol kesmek* (K. 21/34), *yüz sürmek* (K. 3/7, K. 6/4, K. 10/5, K. 10/22, K. 12/10, K. 17/25, K. 22/22, K. 22/29, G. 169/5), *yüz vurmak* (K. 7/4, K. 11/26), *yüzü gülmek* (*Trk. Bend 2/I-7*).

Örnek olmak (Eyüboğlu 1975: 354; Aksoy 1984: 842): Memduhun yaptırdığı “hükümdarların kullanımına ayrılmış saray, saraya bağlı veya müstakil yapı” anlamındaki kasır (Çoruhlu, 2001: 555), şekil bakımından cennet köşkünün örnek olacak bir güzelliğe sahiptir:

Örnek oldun şekl-i kasr-ı cennete
Habbezâ ey suffe-i sahn-ı safâ (Mukattaat, 3/1)

Vatan tutmak: “Bir yeri yurt edinmek, o yerde devamlı yaşamaya başlamak” (Tanyeri 1999: 240) demektir. Memduhun toprakta durması mümkün olmayan kaza okuna benzeyen oku, düşmanın sinesinde vatan tutmamakta, onu delip geçmektedir:

Okun ki hasm sînesin itmez vatan geçer
Tîr-i kazâdur ol ide mi hâkde karâr (K. 17/29)

Yüz vurmak (Eyüboğlu 1975: 451): Şairin memduhu, bütün dünya sultanlarının eşliğine yüz vurup canı gönülden onun kulu olmaya istekli oldukları bir kimsedir:

Şu şâhdur ki bu dünyâ selâtini cümle
İşigine yüz urup kulluğa olur râğıb (K. 7/4)

Memduhtan talepte bulunan Sehî Bey, yine birtakım deyimlerin anlam ve çağrışım dünyalarına başvurma ihtiyacı hissetmiştir:

Ayağa düşmek (K. 29/43), *şifa bulmak* (K. 16/11), *yüz çevirmek* (K. 23/42).

Ayağa düşmek: Deyimin, “kuvvetten düşmek” ve “itibardan düşmek” anlamları vardır (Tanyeri 1999: 30). Ayağa düşmüş bir kimse olarak Sehî Bey’in memduhundan talebi, lütfedip kendisinin elini almasıdır:

Koma ayaga düşmüşü lutf eyle al elin
Yiter iki cihânda sana bu kadar nişân (K. 29/43)

Şifa bulmak: “İyi olmak, onmak” (Parlatır-Gözaydın-Zülfikar 1998: 2093) manasına gelmektedir. Can tabibi olan memduhun kapısından bayram zülâli erişecek olsa, bütün hasta gönüllü âşıklar şifa bulacaktır:

*Dil-hasteler bulurdu şifâ ey tabîb-i cân
Dil-teşneye irürse kapundan zülâl-i 'id* (K. 16/11)

Yüz çevirmek (bir kimseden): Birinden ilgiyi kesmek demektir (Aksoy 1984: 957). Nasıl ki, gül, bülbülünden ar etmezse memduh da kendisine dua okuyan şairden yüz çevirmemelidir:

*Yüz çevürme ben du'â-güyundan ey ârâm-ı cân
'Andelîbinden bilirsin eylemez hod 'âr gül* (K. 23/42)

Memduha dua ettiği örnek beyitte Sehî Bey, “dünya durdukça, uzun süre” anlamına gelen “kıyamete kadar” (Parlatır-Gözaydın-Zülfikar 1998: 1313) deyiminden yararlanmışır. Şair, sevgilinin temiz zatına kıyamete kadar izzet, yardım ve devlet sahibi olması duasında bulunmuştur:

*Dilerem Hak'dan ki zât-ı pâkiine tâ haşr dek
Ola 'izzet hem-nişîn ü nusret ü devlet mu'în* (K. 30/50)

1.3.4. Muhtesib

Sehî Bey Divanı'nda, deyimler ekseninde söz konusu edilen şahıslardan biri de, sanat erbabının koyduğu fiyatlarla ölçülerini kontrol eden, düzgün ölçüler kullanmayan ve satışlarda hile yapanları cezalandırmakla görevli memur manasına gelen (Pakalın 1993: 572) muhtesiptir. Muhtesip, “yüzsuyu dökmek” (Eyüboğlu 1975: 448) deyimiyile söz konusu edilmiş ve onun bir hafiflik, bir hoppalık yaparak şairin elindeki büyük, ağır ve dolu kadehi kırdığı, böylece yüz suyunu döktüğü söylenmiştir:

*Rat-ı girân elümde iken sıdı muhtesib
Yüzüm suyını dökdi yire hiffet eyledi* (G. 299/3)

1.3.5. Nâsîh

Sehî Bey, “öğüt veren kişi” anlamına gelen ve yine Klâsik Türk Şiiri'nin anlam dünyasında menfî bir tip olarak takdim edilen nâsîh (Sucu 2007: 241) için *dilini tutmak* (Eyüboğlu 1975: 139) deyimini zikretmiştir. Nâsîhin anladığı manada ar sahibi olmayan âşıklar katında onun sözlerinin bir itibarı yoktur. Bu sebeple şair, ona dilini tutmasını söylemiştir:

*Dilün tut ko bizi nâsîh sözüne i'tibâr olmaz
Bilirsin 'âşk-ı rüsvâyî olanlarda 'âr olmaz* (G. 92/1)

1.3.6. Rakib

Rakib¹⁴ ile ilgili olarak Sehî Bey, olumsuz çağrışımlar taşıyan deyimlere yer vermiştir:

¹⁴ Klâsik Türk Şiiri'nde rakib hakkında geniş bilgi için bk. Şentürk 1995.

Ar etmek (G. 141/4), canına kastetmek (G. 172/2), el sunmak (G. 127/6), gözüne koruk (suyu) (sıkamak) (G. 127/6), tek (dek) durmak (G. 185/3), uyuzu bulaşmak (G. 99/4).

Başına (...) gelmek (Eyüboğlu 1975: 62): Şairin yârin uzun boyunu anıp can veren rakibe dair dileği, Hak'tan başına bir bela gelmesidir:

*Bâlâ-yı kadd-i yârı anup cân virür rakîb
Hak'dan dilegüm ol başına bir belâ gele* (G. 226/5)

Tek (dek) durmak: “Eşek mizaçlı rakib, yârin kapısında köpek olmanın kendisi için devlet olduğunu söyleyip tek dururken nihayetinde karakterinin bir gereği olarak, bu devleti tepmiştir:

*Devletümdür yâr iti dirken rakîb-i har-mizâc
Tek dururken yâr itine urdı depdi devletin* (G. 185/3)

Uyuzu bulaşmak: Alt metinde köpek olarak nitelendirilen rakib, yanına geldikçe sevgilinin hem ondan hem de âşıktan kaçmasına şaşmamak gerekir. Zira onun korkusu, her ikisinden de kendisine uyuz bulaşmasıdır:

*Kaçsa bizden ne ‘aceb yanına geldikce rakîb
Kim bile dil-bere şâyed üleşir uyuzumuz* (G. 99/4)

1.3.7. Saki

Bezmin en önemli unsurlarından biri olan sakiye (Canım 1998: 14) isteklerini sıraladığı beyitlerde Sehî Bey'in *ayağa düşmek (Matla 6), el üstünde tutmak (G. 88/5), el çekmek (G. 165/3), gönlünü almak (G. 210/2), kan dökmek (G. 94/5)* deyimlerine başvurduğu görülmektedir.

Gönlünü almak (Eyüboğlu 1975: 196): Kadehe benzeyen dudacağının damlası şairi mest ve harap etmişken saki, yalancı bir buseyle şairin gönlünü almıştır:

*Cür'a-i câm-ı lebün mest ü harâb itdi beni
Gönlüm aldun sâkiyâ bir bûse-i tezvîrle* (G. 210/2)

Kan dökmek: Bu deyim anımları arasında “yaralamak ya da öldürmek” de vardır (Aksoy 1984: 762). Gözleri sarhoş bir nergise benzeyen saki, Sehî Bey'in kanını dökmektedir. Şairin ondan talebi, bu zulme son vermesidir:

*Dökersin kanımı yire yazıkdur
Ko sâki nergis-i mestün yeter söz* (G. 94/5)

1.3.8. Sufi

Klâsik Türk Şiiri'nin önde gelen ve daha ziyade olumsuz bir çağrışım dünyası içinde zikredilen tiplerinden biri olan sufi¹⁵, Sehî Bey tarafından menfi anlamı bulunan deyimler ekseninde söz konusu edilmiştir. Bu bağlamda şair, sufiye nasihatte bulunmak istediği zamanlarda *emek çekmek (G. 133/6), olmayacak duaya âmin demek (G. 153/4)* deyimlerinden yararlanmışır.

¹⁵ Klâsik Türk Şiiri'nde sufi hakkında geniş bilgi için bk. Sucu 2007: 233-235.

Emek çekmek (Eyüboğlu 1975: 172; Aksoy 1984: 641): Sehî Bey, sufiye sevgilinin semtini cennete benzeterek oraya varmasının mümkün olmadığını, bunun ancak Hakk'ın yardımıyla gerçekleşebileceğini söylemiş, boşuna emek çekmemesi tavsiyesinde bulunmuştur:

*Cennete benzetmek ile varırmazsın küyına
Dâd-ı Hak'dur kişiye ol sûfi gel çekme emek* (G. 133/6)

Olmayacak duaya âmin demek (Eyüboğlu 1975: 348; Aksoy 1984: 831): Aşağıdaki beyitte şair, sufiye virt ve namazla sevgiliye kavuşmanın mümkün olmadığını söylerken olmayacak duaya âmin dememesini salık vermiştir:

*Vird ü namâz ile iremezsin habibe sen
Sûfi bu himmeti ko olacak du'â degül* (G. 153/4)

1.3.9. Vaiz

Sehî Bey Divanı'nda, Klâsik Türk şairleri tarafından yine olumsuz bir tip olarak takdim edilen vaiz (Sucu 2007: 236-237) için, *bağırıp çağırarak* (G. 35/4), *başını kavgaya vermek* (G. 35/4), *dil uzatmak* (G. 105/5) deyimleri söz konusu edilmiştir.

Bağırıp çağırarak: Aşağıdaki beyitte minbere dayanmış hâlde nasihatte bulunan vaizin vaazı, şair tarafından “öfkeyle bağırarak” anlamındaki *bağırıp çağırarak* (Parlatır-Gözaydın-Zülfikar 1998: 195) tabiriyle karşılanmıştır:

*İnen dayanmasun minberde vâ'iz
Ne çağırur bağırur derdine derd* (G. 35/4)

Dil uzatmak (Eyüboğlu 1975: 136): Şair, vaize başını kavgaya vermemesi, sözünü kesmesi, âşiklara dil uzatmaması tavsiyesinde bulunmuştur:

*Uşşâ[ka] dil uzatma eyâ vâ'iz epsem ol
Gavgâya virme başını lutf eyle sözi kes* (G. 105/5)

1.3.10. Diğer Kimseler

Sehî Bey, bazı deyimleri Çeşte (*bir şey*) *kapak atmak*, Hacı Efendi (*ayağa düşmek*, K. 6/5; *dünyayı hiçe satmak*, K. 6/2; *yüz sürmek*, K. 6/4), Lala Kasım (*yüzünü buruşturmak* (*ekşitmek*), Tr. 4/1) gibi ismi belli olan kimselerle bir arada zikretmiştir. Diğer taraftan âşik (*göz dikmek*, G. 101/3), Zeyd (*aklı başına gelmek*, Matla, 15), gaziler (K. 15/49), gedâ (*yanıp yakılmak*, G. 2/3), Hz. Peygamber'in temiz ruhunu gören kimse (*baş üzere yer etmek*, G. 192/2), bir yerin kadısı (*silip atmak*, K. 21/4), kıssahan (*el vermek*, Mukattaat 8/3) deyimlerle söz konusu edilen diğer şahıslardır. Divan'da ayrıca *bıyığını balta kesmez* (Müfred, 7), *çekip almak*, K. 28/39), *eksik olmamak* (K. 18/48), *el üstünde tutulmak* (G. 33/3), *hizmet etmek* (G. 299/1), *sağ tutmak* (K. 21/15), *selam vermek* (Mukattaat, 14/2) gibi tabirler, daha belirsiz şahıslar bağlamında yer verilen deyimler durumundadır. Şair, bu tür deyimlerde bahsi geçen kimseleri, ya olumlu-olumsuz özellikleri bakımından tasvir etmekte ya onlardan beklentilerini dile getirmekte ya da onlara nasihat vermeyi amaçlamaktadır.

Bıyığını balta kesmez: Ağız sıçana benzetilen bir kişinin kimseden korkusu kalmadığını ifade için “zorbalık ile kendini büyük sanan biri” (Yurtbaşı 2013: 352) anlamındaki *bıyığını balta kesmez* deyimine yer verilmiştir:

*Sıçana benzeyelden ağızında
Göre kedi bıyığın balta kesmez*

(Müfred, 7)

Kapağı atmak (Eyüboğlu 1975: 290): *Târih-i Katl-i İbrâhîm Paşa vü 'Azl-i Çeşte* başlıklı şiirin ikinci beytinde Çeşte isimli şahsın azli *kapağı atmak* deyiminden yararlanılarak anlatılmıştır:

*Çün İbrâhîm götürdi kopuzu
Kapağın atdı Çeşte dinle hâli*

El üstünde tutulmak (Ellerde gezmek) (Bir kimse): “Bir kimseye çok sevgi, saygı gösterilmek” manasında bir deyimdir (Aksoy 1984: 640). Sevgilinin lâl taşına benzeyen dudağı gibi iyi ad kazanan kimsenin, hâtem gibi *el üstünde tutulmasına* şaşılmanması gerekir:

*Hâtem gibi el üzere dutulsa 'aceb degül
La'l-i lebün gibi şu ki kazandı yahşı ad*

(G. 33/3)

Selam vermek (Aksoy 1984: 869): Aşağıdaki beyitte önceleri başıyla selam verirken ağa olduktan sonra onu da kesen bir kimseden söz edilmiştir:

*Ezel başıyla virürdi selâmı
Aga olalı anı dahi kesdi*

(Mukattaat, 14/2)

2. Objelerle İlgili Kullanılan Deyimler

Sehî Bey Divanı'nda şahısların yanında “anberîne, kadeh, hâtem, kalem, kerrenay, kılıç, mum, nişan, buhurdan, ayna, sürahi, kabâ, kopuz, keman, kabak, sayfalar” olmak üzere birtakım objelerin anlatımında da deyimlere yer verilmiştir.

2.1. Anberîne

Bir şeye kul olmak (Matla 11) deyiminin “Klâsik Türk Şiiri'nde yapma ben ve kolye” karşılığında kullanılan anberîne (Dikmen-Çetin 2012: 81) ile birlikte kullanıldığı beyitte sevgilinin misk kokulu saçının düğümünü gören anberînenin boynu bağlı bir kul olduğundan söz edilmiştir. Anberîne, tıpkı misk gibi, sevgilinin saçının kokusuyla ilişkilendirilen unsurlardandır (Demir 2015: 5):

*Görüp miskîn saçunun 'ukdesini
Kul oldu boynu bağlı 'anberîne*

(G. 249/3)

2.2. Âyine (Ayna)

Sehî Bey, Klâsik Türk şairleri tarafından farklı özellikleriyle söz konusu edilen âyine (ayna) (Pala 1991: 262) için tek bir beyitte *bağırına basmak, koynuna girmek, yüz berkitmek (bekitmek)* deyimlerini bir arada zikretmiştir. Aynanın her gördüğü ay parçası kadar güzeli bağırına basması, yüz berkidip güzellerin koynuna girmesi sebebiyledir:

*Bağırına basmazdı her bir gördüğü meh-pâreyi
Âyine yüz berkidüp girmese hübân koynuna*

(G. 204/3)

2.3. Câm/Kadeh

Sehî Bey Divanı'nda Klâsik Türk Şiiri'nde en çok zikredilen unsurlardan olan kadehle¹⁶ ilgili zikredilen deyimler şu şekildedir:

Ayağa düşürmek (K. 26/36), *başı üstünde yeri olmak* (K. 26/10), *canı acımak* (G. 261/2), *el açmak* (K. 26/46), *el üstünde tutmak* (K. 26/33), *gönlünü eğlemek* (G. 30/4), *göz süzmek* (K. 26/16), *laf etmek* (G. 82/2), *laf vurmak* (urmak) (laflamak) (K. 26/32), *ne denli* (K. 26/28), *yüreği ağzına gelmek* (G. 199/3), *yüz kızartmak* (G. 30/2), *zerre kadar* (K. 26/35).

Ayağa düşürmek (Eyüboğlu 1975: 35): Memduhun ağzının sırrını aşikâr ettiği için mecliste kadehi elden ayağa düşürmüşlerdir. Şair, aynı zamanda, “ihtiyarlamak, güçsüzleşmek, yürüyemez olmak, çalışamaz hâle gelmek” (Yurtbaşı 2013: 431) anlamlarındaki *elden ayaktan düşmek* deyimini de tedai ettirmiştir:

Bezmünde anı elden ayağa düşürdiler
Sırr-ı dehânun itdügi-çün âşikâr câm (K. 26/36)

Laf vurmak (urmak) (laflamak) (Eyüboğlu 1975: 330): Memduhun lâl taşına benzeyen dudağındaki şarapla övünen kadehin, onun gönül parlatan meclisini görüp *laf vurmasına* şaşmamalıdır:

Lâf ursa tan mı bezm-i dil-firûzunı görüp
La'l-i lebün meyinden ider iftihâr câm (K. 26/32)

Yüz kızartmak (Eyüboğlu 1975: 448): Kadehin dudağa değmesi gerçeğinden yola çıktığı beytinde Sehî Bey, onun bezme rindâne bir şekilde gelip her güzeli öpmek istediğini söylemiştir. Kadeh, söz konusu mecliste bir dilenci gibi yüz kızartıp buse cer etmekte, yani dilenmektedir¹⁷:

Bezme rindâne gelüp her hûbı bir öpmek diler
Meclisinde yüz kızardup bûse cerr eyler kadeh (G. 30/2)

2.4. Hâme (Kalem)

Sehî Bey'in esasen bir kalemiyye¹⁸ örneği olan “hâme” (kalem) redifli kasidesinde kalemlle ilgili olarak zikredilen deyimler aşağıdaki şekildedir:

Ağzını aramak (K. 32/6), *can vermek* (K. 29/26), *dilinde tiy bitmek* (K. 32/14), *dumanı tepesinden çıkmak* (K. 32/10), *haber almak* (k. 32/6), *haber vermek* (K. 32/7), *kan ağlamak* (G. 134/5), *şu denli* (K. 32/14), *yanıp tutuşmak* (K. 32/10), *yüz sürmek* (K. 32/5, K. 32/18).

Ağzını aramak (yoklamak): Deyim, “Bir kimseyi konuşarak belli bir konu üzerindeki düşüncesini öğrenmeye çalışmak” demektir (Aksoy 1984: 446). Kıl kalem, memduh sevgilinin ağzından kıl ucu kadar da olsa *haber almak* için dividin *ağzını aramaktadır*:

¹⁶ Geniş bilgi için bk. Kurnaz 1993: 41-42.

¹⁷ Cer etmek tabiri ve Klâsik Türk Şiiri'ndeki yansımaları hakkında geniş bilgi için bk. Dikmen-Çetin 2008: 527-528.

¹⁸ Kalemiyye kasideleri hakkında geniş bilgi için bk. Şengün 2008: 730-758.

*Kıl ucu denlü haber çekmege dehânundan
Devâtun agzını görösen nice arar hâme* (K. 32/6)

Dilinde tüy bitmek (Eyüboğlu 1975: 138): Göğsü gümüş gibi olan yârin belini çokça anlattığı için nihayetinde kalemin *dilinde tüy bitmiştir*. Burada, eski kalemlerdeki tüy kısma (Özönder, 2003: 110) işaret vardır:

*Şu denlü söyledi yârün miyânı vasfını kim
Bitürdi tü agzında bu sîm-ber hâme* (K. 32/14)

Dumanı tepesinden çıkmak (Eyüboğlu 1975: 148): Memduh sevgilinin ayrılık ateşine dair söz söyleyecek olsa kalemin tutuşup yanması ve *dumanının tepesinden çıkması* içten değildir:

*Tutuşa yana duhânı düte depesinden
Firâkun odı sözünü diye eger hâme* (K. 32/10)

2.5. Hâtem

Divan'da kelime anlamı “mühür”; “yüzük, üzerinde mühür bulunan yüzük” demek olan “hâtem¹⁹”, şu deyimlerle ilişkili şekilde ele alınmıştır:

Ağız (ağzını) açmak (K. 25/36), *ad yapmak* (K. 25/11), *ağız birliği etmek* (K. 25/1), *ağzı sulanmak* (K. 25/14), *avucunun içine almak* (K. 25/19), *başka kakmak* (K. 25/23), *başına odlar yakmak* (K. 25/8), *başını taşlara vurmak* (K. 25/26), *(birinin) kulağını bükmek* (K. 25/31), *ezber etmek* (K. 25/9), *gözüne kan görünmek* (K. 25/7), *sıkıp sızurmak* (K. 25/8), *zerre denli* (G. 220/4).

Ad yapmak (Parlatır-Gözyaydın-Zülfikar 1998: 19): Sehî Bey'in “hâtem” redifli kasidesinde mührün üzerinde bulunan tel iplikle işlenmiş, farklı yazı stilleriyle ortaya konulmuş yazıların, nakışların her birinin amacının sevgilinin lâl renkli dudağı gibi ad yapmak, tanınmak, üne kavuşmak olduğu söylenmiştir:

*Bir tel iplige yazup Rûmî Hutâyî yaprak
Nakş idüp la'lüne ad eylemek ister hâtem* (K. 25/11)

Ağzı sulanmak (Eyüboğlu 1975: 8): Şair, aşağıdaki beyitte hâtemin tükrükle ıslatılması ve üzerinde sahibinin adının yazması gerçeğinden istifade etmiştir. Aynı zamanda, “hâtem”in inci hokkası ile sevgilinin içinde inci gibi dişlerinin bulunduğu kırmızı renkli dudağı arasında bir benzerlik kurulmuştur. Şairin tasavvuruna göre, hâtem, sevgilinin adını diline alınca ağzı sulanmaktadır:

*Diline nâm-ı lebün alsa sulanur ağzı
Mîhr kim hokka-i dîr-pûşına basar hâtem* (K. 25/14)

Avucunun içine almak (Eyüboğlu 1975: 35; Aksoy 1984: 488): “Hâtem”, her işini adaletle ve elbette üzerinde memduhun adı yazılı olarak yapmaktadır. Durum böyle olunca, onun mührünün bütün dünyayı avucuna almasında şaşılacak bir şey yoktur. Burada, “hâtem”in avuç içine, daha doğrusu ele alınarak kullanılması gerçeğine işaret söz konusudur:

¹⁹ Geniş bilgi için bk. Tunç-Yeniterzi 2013: 2633-2650.

*Mühri dünyâyı bütün avcuna olsa n'ola kim
'Adl idüp her işini adıla işler hâtem* (K. 25/19)

2.6. Kabâ

Önü daima açık duran, kapanmayan kaftan demek olan *kabâ* (Koçu 1969: 136), *Sehî Bey Divanı*'nda *yüz kızdırmak* (Eyüboğlu 1975: 448) deyimiyile birlikte ve tek bir beyitte söz konusu edilmiştir. Gömlek, sevgiliyi çıplak şekilde koynuna alıp sarmışken kabâ, beklendiği gibi, yüz kızdırıp bu hâle incinmektedir:

*Koynuna 'uryân koyup sarar habîbi pîrehen
Nicesi yüz kızdırup ana kabâ incinmesün* (G. 190/4)

2.7. Kabak

Boyun eğmek ve "*bağrı yufka*" (Eyüboğlu 1975: 46), *Sehî Bey Divanı*'nda kadeh olarak kullanılan (Onay 2007: 211; Saral 2016: 51) kabakla bir arada ve tek bir beyitte zikredilen deyimlerdir. Kabak, bir bağrı yufka, öksüz ve düşkün bir kimseye benzemektedir. Bu durumda muhitemelen sevgili karşısında boyun eğen kabağa yapılacak tek şey, onu esirgeyip bağışlamaktır:

*Bir bağrı yufka öksüze benzer fütâdedür
Rahm it esirge karşuna boynun eger kabak* (Müfred, 19)

2.8. Keman

Sehî Bey'in kemanla ilişkilendirdiği tek deyim, bir beyitte söz konusu ettiği *kendini satmak* (Eyüboğlu 1975: 303) deyimidir. Keman, güzellik pazarında sevgilinin kaşı gibi mezat olduğu için, âşığa kendisini satmaktadır:

*Hüsn bâzârında kaşun gibi olmuşdur mezâd
Ol sebebden 'âşıkına kendüyi satar kemân* (G. 189/3)

2.9. Kerrenay

Şair, Türk Müsikîsi'nde kullanılan eski nefesli sazlardan kerrenayın (Öztuna 2000: 213) bir musiki aleti oluşunu ifade ederken *nara atmak* (*vurmak*) (Eyüboğlu 1975: 340) deyiminden yararlanmışır. Memduh, bir kez düşmana karşı öfkelenecek olsa, kılıcı saflar yararken kerrenay da nara atmaktadır:

*Saflar yarar kılıcun urup na'ra kerrenây
Bir kez 'adüya karşı eger eylesen 'itâb* (K. 13/26)

2.10. Kılıç

Bazı deyimler de kılıç bağlamında söz konusu edilmiştir. Bu deyimlerin listesi şu şekildedir:

Ağzının suyu akmak (K. 15/36), *arka vermek* (K. 15/25), *(biriyle) başa çıkmak* (K. 15/38), *diş bilemek* (K. 15/36), *göz göre göre* (K. 15/16), *gözüne sokmak* (K. 15/38), *belini bükme* (K. 15/43), *böğrünü delmek* (K. 15/43), *dili (başka bir dile) çalmak* (K. 15/35), *el üstünde tutulmak* (K. 15/19), *el vurmak* (K. 15/4), *ezber okumak* (K. 15/20), *gözüne sokmak* (K. 15/18), *kesip biçmek* (K. 15/42), *şöhret bulmak* (K. 15/29), *yanıp yakılmak* (K. 15/16), *yüz vermek* (K. 15/38).

Ağzının suyu akmak (Eyüboğlu 1975: 12; Aksoy 1984: 447), **diş bilemek** (Aksoy 1984: 604): Kılıç redifli kasidede yer alan beyitte düşman üzerine yürüyen kılıç, düşmanın kanına diş bileyen, onu düşününce ağzının suyu akan bir kimse olarak tasavvur edilmiştir. Beyitte kılıç yapılırken çeliğe su verilmesi âdetine (Bozkurt, 2002: 406) telmih vardır:

*A'dâya karşı yollanup agzı suyu akar
Hûn-ı hasûda diş biler açup dehân kılıç* (K. 15/36)

Arka vermek (Eyüboğlu 1975: 30): Kılıç, padişahın eşiğine arka verdiği için zamanede bütün cihani zaptetmiştir:

*Sen şâh âsitânesine arka virmese
Olmazdı bu zamânede gîf-sitân kılıç* (K. 15/25)

Dili (başka bir dile) çalmak: “Konuşması, başka bir dil konuşmasına benzetmek”tir (Aksoy 1984: 600). Sehî Bey, kılıcın çelikten yapılışını “içi aydın” ifadesiyle karşılamış ve aynı zamanda kılıcın ağır oluşundan söz etmiştir. Diğer taraftan kılıç, düşmanın yüzüne karşı destan okuyamayan, dili çalan bir kimse olarak da teşhis edilmiştir:

*Rûşen zamîri gerçi ağırdur dili çalar
Düşmen yüzüne okıyamaz dâstân kılıç* (K. 15/35)

2.11. Kopuz

Sehî Bey, Türk musikisinin millî sazı olan kopuz²⁰ için tek bir beyitte ve *tek (dek) durmak* deyimini zikretmiştir. Şair, mutribe seslenmiş ve ondan bir öksüz olarak nitelendirdiği kopuzu irfan meclisinden götürmemesini, tek dururken onu ağlatmamasını istemiştir:

*Eyâ mutrib götürdükçe kopuzu bezm-i 'irfândan
Ko tek dururken aglatma yazukdur ol bir öksüzi* (G. 293/4)

2.12. Mücmer

Şamdan şekilli olan, amber ve diğer hoş kokulu ağaç tozlarından yoğrulmak yoluyla yapılan mum şekline getirilen çubuklara micmer (mücmer) adı verilmektedir (Gedük 2013: 132). Sehî Bey Divanı'nda micmer için, *bağrı delinmek* (Eyüboğlu 1975: 44) deyimine yer verilmiştir. Aştan içi yanan bir kimse olan âşıkla ilişkilendirilen beyitte, micmer, kararı olmayan, yanan ve bağrı delinmiş bir kişi olarak teşhis edilmiştir:

*Kararı yok yanar bağrı delinmiş
Olup bencileyin köynüklü mücmer* (G. 80/6)

2.13. Nişân (Tuğra)

Sehî Divanı'nda yer alan “nişân” redifli kasidede²¹ Türkçe tuğra kelimesinin Farsça karşılığı olan nişânla²² ilgili kullanılan deyimler şu şekildedir:

²⁰ Kopuz hakkında geniş bilgi için bk. Feyzioğlu 2006: 233-245.

²¹ Necâti Bey'in nişân redifli kasidesi için bk. Mermer 1997: 199-218.

²² Geniş bilgi için bk. Derman 2012: 336-339.

Avucuna almak (K. 29/3), *çekip çevirmek, haber vermek, sefer etmek* (K. 29/13) ve *yanıp tutuşmak* (K. 29/23).

Çekip çevirmek: Çekip çevirmek deyiminin bir karşılığı da, “bir yönetimi dağınıklıktan kurtarıp düzenli duruma getirmek”tir (Aksoy 1984: 574). Nişân, aşağıdaki beyitte bütün cihanı avucuna alan, çekip çeviren bir kimse olarak tasavvur edilmiştir:

Çekdi çevürdi avcına koydı cihâni hep
Hükmiyle halka söylese n'ola ne var nişân (K. 29/3)

Haber vermek (Aksoy 1984: 701): Bir başka beyitte nişân, bu defa da gaip sırlarına vakıf olduğu için halka hayırla şerden haber veren bir kimse durumundadır:

Esrâr-ı gayba olmasa elbette muttali'
Virmezdi halka hayırla şerden haber nişân (K. 29/29)

2.14. Sahâif (Sayfalar)

Sehî Bey tarafından *el açmak* (Eyüboğlu 1975: 156; Aksoy 1984: 625) deyimini, sayfaların açılarak çevrilmesinden dolayı sayfalarla ilişkilendirilmiştir. Sehî, ne zaman sevgiliyi anlatıp yazacak olsa kalem, dua dilerken sayfalar da ellerini açmaktadır:

Ne dem ki vâsf-ı nigârı Sehî idem tahrîr
Sahâyif ellerin açar du'â diler hâme (K. 32/21)

2.15. Sürahi

Sehî Bey Divanı'nda sürahi, şekli özellikleri, kullanımı ve içindeki kırmızı şarap münasebetiyle *baş koymak* (K. 9/27), *kan ağlamak* (K. 9/27), *kan yutmak* (G. 83/2) deyimleriyle ele alınmıştır.

Baş koymak (Eyüboğlu 1975: 55), **kan ağlamak** (Eyüboğlu 1975: 274): Sürahinin padişahın bezmine yol iletmesinin sebebi, her güzelin ayağına baş koyup kan ağlamasıdır:

Baş koyup her güzel ayagina kan ağlamasa
Bezî-i şâhâ yol iletmezdi surâhi ebedâ (K. 9/27)

Kan yutmak (Eyüboğlu 1975: 280): Âşığın canı ve gönlü, mihnet ateşinde o kadar yanmıştır ki, kebab, onun hâline acırken sürahi ise, kanlar yutmaktadır:

Ol-denli yandı âteş-i mihnetde cân u dil
Kanlar yudar surâhi benim-çün kebâb acır (G. 83/2)

2.16. Şem' (Mum)

Klâsik Türk Şiiri'nde en çok yer verilen objelerden biri olan mumun (Pala 1995: 508) içindeki fitille yanışı *dil uzatmak* deyimleriyle karşılanmıştır. Mum, gece vakti, yüzüne karşı dil uzattığı için çerağ, divane olduğu gerekçesiyle ona demir bent yapmıştır. Burada, muhtemelen mîkrâz denilen mum makasına²³ gönderme vardır:

Gice yüzüne karşı dil uzatduğün şem'
Dîvâne diyü itdi çerâğ ana demür bend (G. 38/2)

²³ Geniş bilgi için bk. Ünlü 2017: 321-329.

3. Tabiat Unsurlarıyla İlgili Kullanılan Deyimler

Sehî Bey, çiçekler, ağaçlar, tabiata ait bazı mekânlar, bahar, rüzgâr, hayvanlar ve kuşlar, akarsu, seher, su gibi tabiat unsurlarının anlatımında deyimlere müracaat etmiştir.

3.1. Çiçekler

Sehî Bey Divanı'nda deyimlerden yararlanılarak tasvir edilen çiçekler; gonca, gül, lale, menekşe, nergis, nesrin, semen, süsen ve sümbüldür.

3.1.1. Benefşe (Menekşe)

Klâsik Türk Şiiri'nde kokusu, rengi ve şekliyle türlü benzetmelere konu olan benefşe (menekşe)²⁴ Sehî Bey Divanı'nda şu deyimlerle bir arada zikredilmiştir:

Ayağa düşmek (G. 242/4), ayağını almak (G. 271/1), başını eğmek (G. 242/5), dağlara düşmek (G. 242/2), el uzunluğu etmek (G. 241/3), heves etmek (G. 242/3), kulağını çekmek (G. 271/5), sevdasına düşmek (G. 119/3), tere batmak (G. 241/7), yüzü yere düşmek (G. 242/5).

Ayak (ayağın) almak: Goncanın, kabağını gül renkli şarapla doldurduğu bir tabloda, menekşe de sarhoş nergisin ayağını almıştır. Sehî, *ayak almak* deyiminin, “aleyhte bulunarak kuvvet ve itibardan düşürmek” anlamının yanında, “çelme takıp yere sermek” manasını da (Tanyeri 1999: 36) hatırlatmıştır:

*Gül-gûnî meyle gonca pür idüp kabagını
Aldı benefşe nergis-i mestün ayagını (G. 271/1)*

Kulağını çekmek (Eyüboğlu 1975: 319; Aksoy 1984: 794): Miskinlik eden misk kokulu sümbül, sevgilinin ayva tüyelerine baş eğmiştir. Bu hâli gören menekşe de kulağını çekmiştir:

*Miskînlük itdi hattuna baş egdi sünbülün
Anı görüp benefşe de çekdi kulagını (G. 271/5)*

Yüzü yere düşmek (Eyüboğlu 1975: 454): Sevgilinin zülfüne öykündüğünden beri yüzü yere düşen menekşe, utançtan başını aşağı eğmiştir:

*Öyküneli zülfüne yüzi yirlere düşdi
Hacletden eger başını aşaga benefşe (G. 242/5)*

3.1.2. Gonca

Sehî Bey Divanı'nda gonca, daha ziyade ağızla ilgili deyimlerle bir arada söz konusu edilmiştir:

Ağzı açık (G. 12/1, G. 57/1), ağız (ağzını) açmak (G. 181/1, Müfred, 18), ağzında bakla ıslanmamak (G. 133/4), ağzını eğmek (G. 31/2). Yüzünü buruşturmak (ekşitmek) (G. 31/2), zerre denli (G. 57/1) gonca için zikredilen diğer deyimlerdir.

Ağzı (bir karış) açık kalmak: Şaşakalmak manasında bir deyimdir (Aksoy 1984: 442). Sevgiliye hayran olan gül, bu sebeple sararıp solmuştur. Gonca ise, ona olan hayranlığı sebebiyle ağzı açık şekilde gülüp öylece kalakalmıştır:

²⁴ Bu konuda geniş bilgi için bk. Çelebioğlu 2016: 161-182; Yıldız 2017: 433-450.

*Za'ferân keyfîyyeti var gülde handândur sana
Ağzın açdı güldi kaldı gonca hayrândur sana (G. 12/1)*

Ağzında bakla ıslanmamak: “Hiç sır saklayamamak” karşılığındadır (Aksoy 1984: 445). Aşağıdaki beyitte sevgilinin beni mercimekle ağzı da gonca ile ilişkilendirilmiştir. Gonca, şairin sevgilinin benini saba rüzgârına anlatırken bunu işiten süsen, “Senin ağzında mercimek durmaz” karşılığını vererek “ağzında bakla ıslanmamak” deyimini çağrıştıran bir ifadeye yer vermiştir:

*Vasf iderken hâlünü gonca sabâya döstüm
İşidüp süsen didi ağzunda durmaz mercimek (G. 133/4)*

Ağız eğmek, yüzünü (suratını) buruşturmak (eksitmek): Ağız eğmek, “yalvarıncasına istemek, yüzü dökme” (Aksoy 1984: 440), yüzünü (suratını) buruşturmak (eksitmek) ise, “yüzüne memnun olmadığını belirten bir anlam vermek” demektir (Aksoy 1984: 961). Şair, sevgilinin tatlı dudaklarının sevincinden acı şarap içecek olsa, gül bahçesinde gonca ağzını eğip yüzünü buruşturacaktır:

*Gül-şende gonca ağzın eger burtarur yüzün
Şîrîn lebün safâsına içsem şarâb-ı telh (G. 31/2)*

3.1.3. Gül

Türk Edebiyatı’nda en sık söz edilen çiçeklerden biri olan gül, (Kurnaz 1996: 219) Sehî Bey Divanı’nda birçok deyimle bir arada söz konusu edilmiştir:

Ağzını aramak (K. 23/14), alı al, moru mor (G. 144/2), bahtı açılmak (K. 23/37), baş açıp dua etmek (K. 31/47), el bağlamak (G. 149/3), gönül (gönlünü) almak (K. 20/7), gözünü yummamak (G. 149/5), güler yüz göstermek (G. 90/1), gülüp oynamak (söylemek) (K. 23/12), (herhangi bir şeye) talim etmek (K. 23/11), odlara yanmak (K. 23/23), tuzak kurmak (G. 150/4), yazıp çizmek (G. 144/5), yele varmak (K. 23/23), yele vermek (G. 289/2), yüz sürmek (G. 150/4), yüzüzlük etmek (G. 262/3), yüzü gülmek (K. 23/31).

Ağzını aramak (yoklamak): Çimenlikte goncanın üzerinde bulunan çiy taneleri, şairde goncanın şarap içtiği şeklinde bir imaja sebep olmuştur. Şairin tahayyülüne göre, gül, çimenlikte şarap içtiği gerekçesiyle goncanın ağzını koklamakta, nazikçe ağzını aramaktadır. Burada, Osmanlı’da görevi, Müslüman bir kimsenin içki içip içmediklerini anlamak maksadıyla ağzını koklamak görevi bulunan muhtesip (Bahadır 2013: 80) mazmunu yer almaktadır:

*Koklar ağzın çemenden sen şârâb içdün diyü
Goncanun nâzıklığıyle ağzını arar gül (K. 23/14)*

Alı al, moru mor: Deyimin karşılığı, “koşup yorulmaktan, telaş ve heyecandan yüzü kıpkırmızı kesilmiş (olarak)” şeklindedir (Aksoy 1984: 461). İki renkli gül, gül bahçesinin ayağa düşmüş, orta malı güzeli olarak tahayyül edilmiştir. Onun iki renkli oluşu, gül bahçesinde akının ak, kızılının kızıl olduğu şeklinde ifade edilmiştir. Burada, “alı al, moru mor”deyimine gönderme söz konusudur:

*Agı ag u kızılı kızıl olup gül-zârda
Şâhid-i gül-şen gibi ra'nâ cemâli var gülün (G. 144/2)*

Yüzsüzlük etmek: Gül, sevgilinin yüzüne öykünerek yüzsüzlük etmiştir. Sevgiliyle yüz yüze geldiğinde kuvvetle muhtemel ki, bu durumdan dolayı utanca kapılacaktır:

*Yüzüne n 'içün öyküne yüzsüzlüg idüp gül
Yüze yüz olıcak hele utana dimez mi* (G. 262/3)

3.1.4. Lale

Sehî Bey, Klâsik Türk Şiiri'nde rengi ve şekliyle farklı teşbihler ve tedailer bağlamında söz konusu edilen laleyle²⁵ ilgili olarak *bağrı yanmak* (G. 298/4) ve *yüz kızdırmak* (G. 199/2) olmak üzere iki deyim yer vermiştir.

Bağrı yanmak (Eyüboğlu 1975: 45): Lale, sevgilinin yanağındaki benin gamı yüzünden gece gündüz bağı yanan, bağında yaralar açılan kederli bir kimsedir:

*Hâl-i ruhsârın gamundan lâlenün
Gice gündüz bağı yanar dâg idi* (G. 298/4)

Yüz kızdırmak (Eyüboğlu 1975: 448): Baharın gelişi lalenin dağ eteğine yaslanıp yattığı, sevgilinin yanağından renk ve koku umduğu bir zaman dilimidir:

*Demdür yakada tag etegin yasadunp yatur
Yüz kızdurup ruhundan umar lâle reng ü bú* (G. 199/2)

3.1.5. Nergis

Nergis, hem görüntüsü hem de kokusuyla Klâsik Türk şairlerinin söz konusu ettiği çiçeklerden biridir²⁶. Sehî Bey, nergisi şu deyimlerle bir arada zikretmiştir:

(bir şeyi) gözü gibi sakınmak (saklamak veya esirgemek) (G. 40/2), *(bir şeyin) hastası olmak* (G.296/2), *gözünü kızartmak* (G. 234/2), *yüz vurmak* (G. 234/2).

Gözü gibi sakınmak: “Bir zarar gelmesin diye özenle korumak” anlamındadır (Aksoy 1984: 686). Sevgilinin izinin tozu, gül bahçesinde nergisin gözü gibi sakınması gereken bir cevherdir. Zira saba rüzgârının dahi onu çalma ihtimali vardır:

*Ey nergis izi tozunı gözle gözünde tut
Gül-şende bir gün anı sabâ da sakın çalar* (G. 40/2)

Hastası olmak (Bir şeyin): Sevgilinin cadı gözü, güzellik bağında sihir yaptığı için nergis, çimenlikte sevgilinin fattan gözünün hastası olmuştur:

*Bâg-ı hüsnünde eger cādû gözün sihr itmese
Nergis olmazdı çemende çeşm-i fettân hastası* (G.296/2)

Gözünü kızartmak, yüz vurmak: Nergis, servi boylu sevgilinin ayağına yüz vurup saçmak için gözünü kızartıp altın üstüne düşmektedir. Burada, nergisin, sarı renkli bir çiçek oluşu ve ortasındaki kısmın göze benzemesinden hareket edilmiştir:

*Yüz urup ayagina sen servün isâr itmege
Göz kazardup nergisi gör kim düşer zer üstine* (G. 234/2)

²⁵ Bu konuda geniş bilgi için bk. Kartal 1998.

²⁶ Bu konuda geniş bilgi için bk. Bayram 2007: 214; Açıl 2015: 16-17.

3.1.6. Nesrin

Yaban gülü, Van gülü, Mısır gülü manasındaki nesrin (Bayram 2007: 211), Sehî Bey tarafından tek bir beyitte ve *yele vermek* deyimiyile söz konusu edilmiştir. Yele vermek, “savurup telef etmek, boşuna harcamak” karşılığındadır (Aksoy 1984: 940). Nesrinin rüzgâr tarafından savrulması, bir delikanlının başından Yeniçeri borkünün sırma işlemeli bir türü olan üsküfünün (Koçu 1969: 236) kapılması şeklinde bir hayalle anlatılmıştır:

*Kapıldı bir delükanlunun üsküfi başdan
Ya rüzgâr yele virdi bir gül-i nesrîn* (K. 28/40)

3.1.7. Semen

Sehî Bey, Klâsik Türk Şiiri’nde yasemin kelimesini karşılayan çiçeklerden biri olarak zikredilen semen²⁷ için tek bir beyitte ve *el almak* deyimine yer vermiştir. Deyim, “bir müridin, müşhidinden başkalarına yol göstermek için iznini alması” anlamındadır (Tanyeri 1999: 95). Çimenlikte saba rüzgârından el almışa benzeyen semen, on iki dilimli Bektaşî tacı (Sunar 1975: 10²⁸) giyip ak elbiselere girmiştir. Bu hâliyle de, elbette bir dervişi andırmaktadır:

*Bektâşî tâc geydi girüp ak ‘abâlara
Benzer semen çemende alıpdur sabâ elin* (G. 183/2)

3.1.8. Sümbül

Sehî Bey Divanı’nda, Klâsik Türk Şiiri’nde şekli ve kokusuyla türlü edebî sanatlarla ele alınan sümbül²⁹ ile birlikte kullanılan deyimler; *baş eğmek* (G. 271/5) ve *sakalı bitmek* (oyununun...) (G. 294/6) şeklindedir.

Sakalı bitmek (oyununun...) (Eyüboğlu 1975: 366): Sehî Bey, kendisine gülün açıldığını, çimenlikten yana gitmesini tavsiye ederken sümbüllerin de sakalının bittiğini söylemiştir. Sümbül-sakal ilişkisi, şekil benzerliği dolayısıyla olmalıdır:

*Gül açıldı çemenden yana gel git
Sehî sümbüllerün bitdi sakalı* (G. 294/6)

3.1.9. Süsen

Klâsik Türk şairlerince şekli ve rengi itibariyle bir benzetme ögesi olarak kullanılan süsen³⁰, Sehî Bey tarafından şu deyimlerle bir arada söz konusu edilmiştir: *Ağzını tutmak* (G. 22/3), *dil uzatmak* (K. 11/11), *karalar bağlamak* (giymek) (G. 266/3).

Ağzını tutmak (Eyüboğlu 1975: 12): Aşağıdaki beyitte, gonca-ağız ve süsen-dil benzetmesine yer verilmiştir. Goncanın sehven kendisini sevgilinin ağzına benzetmesi üzerine süsen, acı bir dille ona ağzını tutmasını söylemiştir:

*Gonca sehville dehân-ı yâra benzetmiş özin
Acı diller virdi süsen didi var agzum tut* (G. 22/3)

²⁷ Bu konuda geniş bilgi için bk. Bayram 2007: 214-215.

²⁸ Derviş tacı konusunda geniş bilgi için ayrıca bk. Ceyhan 2011: 113-172.

²⁹ Bu konuda geniş bilgi için bk. Karaman 2012: 288-319.

³⁰ Bu konuda geniş bilgi için bk. Bayra, 2007: 215; Açıl 2015: 19.

Dil uzatmak: Dil uzatan süsen, hâl diliyle eğlence mevsimi olan baharın geldiğini ve eğlenmeye başlamak gerektiğini söylemektedir:

*Dil uzaduban hâl lisânıyla süsen
Dir mevsim-i 'ayş irdi gelün 'ayş idelüm hâ* (K. 11/11)

Karalar bağlamak (giymek) (Eyüboğlu 1975: 294; Aksoy 1984: 768): Her gonca dudaklı güzelin bülbül için kan ağladığı bir durumda, süsen de sevgilinin zülfü gibi karalar giymiştir. Burada, yas alameti olarak siyah kıyafetler giyilmesi âdetine (Albayrak 2008: 8; Hacıgökmen 2013: 399) göndermede bulunulmuştur:

*Bülbül için yalnız kan ağlamaz her gonca-leb
Karalar geymiş durur zülfün gibi süsen dahi* (G. 266/3)

3.2. Ağaçlar

Sehî Bey Divanı'ndaki dıraht (ağaç) ifadesi yanında, çınar, servi, söğüt, şimşâd (şimşir ağacı) ve Tuba ağacı, deyimler ekseninde söz konusu edilen ağaçlar olarak dikkati çekmektedir. Divan'da dıraht (ağaç) için *saçı kılmak (atmak)* deyimine yer verilmiştir. Bir bahar tablosunun söz konusu edildiği beyitte, her bir ağaç, çiçekler meclisine saçı saçmak³¹ amacındadır. Bu amaçla da, hem ellerine birer çiçek almışlar hem de eteklerini çiçekle doldürmüşlardır:

*Meclis-i ezhâra saçu saçmag için her dıraht
Elde tutmuşdur idüp her biri pür dâmânıdur* (K. 19/18)

3.2.1. Çenâr (Çınar)

Klâsik Türk Edebiyatı'nda sevgilinin boyuyla ilişkilendirilen ağaçlardan biri olan çınar, Sehî Bey tarafından aşağıdaki deyimler ekseninde söz konusu edilmiştir:

Dağlara düşmek (K. 31/19), *el uzunluğu etmek* (G. 201/6), *eli yufka* (K. 31/9), *figân etmek* (K. 17/).

Dağlara düşmek: “Büyük bir üzüntü dolayısıyla insanlardan kaçıp ıssız, kırsal yerlerde dolaşır olmak” karşılığına gelir (Aksoy 1984: 585). Servi, memduh sevgilinin boyunu görünce kendi isteğiyle bağın köşesine çekilmeyi seçmiştir. Çınar ağaçlarının her biri ise, delirip dağa düşmüştür:

*Boyun görüp delirdi düşüp taga her çenâr
İtdi cihânda güşe-i bâg ihtiyâr serv* (K. 31/19)

El uzunluğu (Eyüboğlu 1975: 161): Servi boylu sevgiliye çınar ağacı el uzunluğu etmektedir. Böyle bir durumda Sehî Bey de, ona “kolun kopsun” bedduasında bulunmaktan kendini alamamaktadır:

*El uzunluğın idermiş sana ey serv çenâr
Koli kopsun uzamaya senün iken dikile* (G. 201/6)

Eli yufka (Eyüboğlu 1975: 169): Servi, iktidar sahibi olduktan sonra görünüşte çınardan başka eli yufka kimse kalmamıştır. Burada, çınar yapraklarının şekil bakımından ele benzetilmesi durumuna işaret vardır:

³¹ Klâsik Türk Şiiri'nde saç geleneği hakkında geniş bilgi için bk. Kurtoğlu 2009: 99.

*Zâhırde eli yufka yog illâ meger çenâr
Ma'nî yüzinden olalı zü'l-iktidâr serv* (K. 31/9)

3.2.2. Servi

Klâsik Türk Şiiri'nde başka birçok çağrışımın yanında, daha çok sevgilinin boyuyla ilişkilendirilen bir ağaç olan servi³² için Sehî Divanı'nda kullanılan deyimler şunlardır:

Ayağa binmek (K. 31/329, *ayakta koymamak* (G. 268/3), *başı göğe ermek* (*değmek*) (G. 247/2), *başı üstünde yeri olmak* (K. 31/31), *(bir işten) el yıkamak* (K. 31/7), *bostan korkuluğu* (G. 57/4), *el götürmek* (K. 22/35), *hayran olmak* (*kalmak*) (G. 43/3), *saf tutmak* (K. 31/14), *silip süpürmek* (K. 31/10), *yüz sürmek* (K. 31/24), *zerre denli* (K. 31/33), *zevale ermek* (K. 31/49).

Baş göğe ermek (değmek): Servinin gül bahçesinde sadece salınmakla gül endamlı güzellere benzemesi beklenemez. Hatta baş göğe erse dahi yine de bu benzerliğin gerçekleşmesi mümkün değildir:

*Benzemez başı göğe irse dahi gül-şende
Kuru salınmag ile serv gül-endâmlara* (G. 247/2)

Bostan korkuluğu: Deyimin manaları arasında, “kuşlar ürküp yaklaşmasınlar diye tarlaya dikilen insan biçimindeki nesne” de yer almaktadır (Aksoy 1984: 544). Güzelliğin gül bahçesinde sevgilinin boyunun bir benzeri yoktur, olamaz. Serviye gelince, o, sadece bostanda yatan bir kuru oyuktan, bir başka deyişle bostan korkuluğundan başka bir şey değildir:

*Gülzâr-ı hüsn içinde boyun misâli olmaz
Büstânda servi anma ol bir kuru oyukdur* (G. 57/4)

Silip süpürmek (Eyüboğlu 1975: 373; Aksoy 1984: 875): Servi, memduha ait olan gül bahçesinin avlusunu süpürge gibi silip süpürmüş, hiç toz bırakmamıştır:

*Cârû misâl sâyesi gül-zâr sahnını
Sildi süpürdi komadı hergiz gubâr serv* (K. 31/10)

3.2.3. Söğüt

Sevgilinin boyu için teşbih ve mukayese unsuru olarak zikredilen bir başka ağaç olan söğüt, Sehî Bey Divanı'nda, tek bir beyitte *işten kalmak* (*kesilmek*) (Eyüboğlu 1975: 266), *ayağına balta vurmak* (Eyüboğlu 1975: 36), *öğüt almak* (Eyüboğlu 1975: 351) deyimleriyle söz konusu edilmiştir. Söğüt, sevgilinin boyuna benzediğinden beri her işten kalmış, öğüt tutmamış, böylece de kendi ayağına balta vurmıştır:

*Kadd-i yâra benzeyelden kaldı her işden söğüt
Kendü ayacağına balta urdı tutmadı öğüt* (G. 22/1)

3.2.4. Şimşâd (Şimşir Ağacı)

Serviyle birlikte sevgilinin boyuyla ilgili bir benzetme ve karşılaştırma aracı olan şimşâd (şimşir ağacı) için, tek bir beyitte ve *hayran kalmak* (Eyüboğlu 1975: 242) deyimini

³² Bu konuda geniş bilgi için bk. Hakverdioğlu 2016: 215-230.

zikredilmiştir. Güzeller salınarak yürüse, servi ve şimşir ağacı, oldukları yerde hayran şekilde kalırlar:

*Kalur bir yirde hayrân serv ü şimşâd
Salınsa gelse refâtâra güzeller* (G. 43/3)

3.2.5. Tuba

Klâsik Türk Şiiri'nde sevgilinin boyuyla ilişkilendirilen bir ağaç olan Tuba (Uzun 2012: 317-319), iki beyitte *başı göğe ermek (değmek)* (G. 130/3, G. 152/5) deyimleriyle birlikte ele alınmıştır. Sevgilinin boyu, “Hz. Peygamber’in, Mi’rac gecesi yanında ilâhî sırlara mazhar olduğu ağaç” olan sidreden (Uludağ 2009: 151) daha yüksektir. Dolayısıyla Tuba’nın başı göğe erse de, onun boyuna benzemesi mümkün değildir:

*İrerse göklere başı boyına benzemez tûbâ
Olupdur sidreden a’lâ kad-i bâlâsı Ferhâd’un* (G. 130/3)

3.3. Hayvanlar ve Kuşlar

Sehî Bey Divanı'nda at, bülbül, pervane ve karınca deyimler vasıtasıyla ele alınan hayvanlar ve kuşlardır.

3.3.1. At

Sehî Bey, Klâsik Türk Şiiri'nde başka örnekleri de görülen at talebinde bulunduğu kasidesinde³³ kendi atının ne kadar zayıf ve cılız bir hayvan olduğunu anlatmak üzere bazı deyimlerden istifade etmiştir. Şair, bu bağlamda, *başına üşüşmek (K. 21/16)*, *gözünü oymak (K. 21/16)* ve *zerre kadar (K. 21/19)* deyimlerine yer vermiştir.

Başına üşüşmek (Eyüboğlu 1975: 64), **gözünü oymak** (Eyüboğlu 1975: 226): Sehî Bey’in atı, kargaların üzerine konduğu, başına üşüştüğü, gözlerini oyduğu çok çelimsiz, âdeta bir deri bir kemik kalmış bir hayvandır:

*Geh sâgrısına pençe urur hışmıla zagan
Geh kargalar başına üşüp gözlerin oyar* (K. 21/16)

Zerre kadar: “Hiç mi hiç” anlamındadır (Aksoy 1984: 965). Arkası büsbütün kızıl et olan, yani yara bere içinde bulunan, kanlar akan bu atın, sırtında da zerre kadar sağlam bir yer yoktur:

*Sırtında sag yer eseri zerre denlü yok
Arkası büsbütün kızıl et kanları akar* (K. 21/19)

3.3.2. Bülbül

Güle olan aşkı bağlamında âşığın sembolü olarak Klâsik Türk şairleri tarafından en çok zikredilen ve hoş sesli bir kuş olan bülbül, (Kurnaz 1992: 485-486) Sehî Divanı'nda beklenildiği gibi *ah eden (G. 19/7)* bir âşik rolünde ve görünümündedir.

Ah etmek (Eyüboğlu 1975: 13): Güle karşı çok ah ve figan eden bülbül, bu hâliyle yine serviden, servi boylu sevgiliden şikâyet ediyor gibidir:

*Çok âh u figân eyledi bülbül güle karşı
Benzer Sehî serviden ider yine şikâyet* (G. 19/7)

³³ Bu konuda geniş bilgi için bk. Kaya 2008: 39-42.

3.3.3. Mûr (Karıncı)

Hız. Süleyman ile karınca kıssasına³⁴ telmihte bulunulan beyitte, *cana kıymak* (*cana başa kıymak*) (Eyüboğlu 1975: 99) deyimini yer almaktadır. Burada hiç beklenmedik şekilde Hız. Süleyman'ın yüzüğüne³⁵ kasteden, cana kıyan bir karınca anlatımı söz konusudur:

*Didi bu mûra bak kıyup cânâ
Kasd ider hâtem-i Süleymân'a* (İstiftâ, 11)

3.3.4. Pervane

Bütün Doğu edebiyatlarında aşkın ve âşıklığın sembollerinden biri olan şem ve pervane hikâyesine³⁶ atıfta bulunulan beyitte pervane, her gece, sevgilinin yanağının ateşiyle *can vermektedir*. Mecliste bulunan mum da, onun üstüne ezberinden Nur Suresi okumaktadır. Burada, ölünün ardından Kur'an okunması hadisesine gönderme söz konusudur:

*Her gice nâr-ı ruhunla cân viren pervânenün
Şem'-i meclis sûre-i Nûr okur ezber üstine* (G. 234/3)

3.4. Tabiata Ait Diğer Unsurlar

Sehî Bey Divanı'nda akarsu, bağ, bahar, dağ, saba rüzgârı, seher ve su olmak üzere tabiat unsurlarının birtakım deyimlerle tasvir edildiği görülmüştür.

3.4.1. Akarsu

Sehî Bey, akarsuyun insanı rahatlatıcı etkisine (Şahin 2013: 65) atıfta bulunduğu beyitte *gönül açmak* deyimini söz konusu etmiştir. Gönül açmak, "neşelendirici şeylerle sıkıntıyı gidermek" anlamını taşımaktadır (Aksoy 1984: 673). Aslında akarsu, gönül açmasına rağmen, bir akarsuya benzeyen gözyaşı, şairi bir an dahi olsun güldürmemiştir:

*Beni güldürmedi göz yaşı bir dem
Gönül açar egerçi kim akar su* (G. 195/2)

3.4.2. Bağ

Baharın gelişinin anlatıldığı kasidede bağ için *cennete dönmek* (Eyüboğlu 1975: 110) deyimini söz konusu edilmiştir. Baharda, bağın her tarafı gül yüzlülerle cennet bahçesine ve cennet çimenliklerine dönmüştür:

*Cennet çemenlerine dönüpdür fezâ-yı bâg
Gül yüzlülerle bâg-ı behişt oldı her kenâr* (K. 17/4)

3.4.3. Bahar

Baharla ilgili olarak Sehî Bey Divanı'nda *can vermek* (K. 30/3), *kıyamet kopmak* (K. 20/12), *sürme çekmek* (K. 30/9) ve *şeref vermek* (K. 20/10) deyimleri zikredilmiştir.

Can vermek: Can vermek deyiminin anlamlarından biri de, "diriltmek, canlandırmak" şeklindedir (Tanyeri 1999: 73). Baharın gelişi cihana taze can vermiş, saba rüzgârının nefesi de gül bahçesini cennete çevirmiştir:

³⁴ Geniş bilgi için bk. Akkaya 2010: 61.

³⁵ Geniş bilgi için bk. Pala 2006: 524-526.

³⁶ Bu konuda geniş bilgi için bk. Armutlu 2009: 877-907; Armutlu 2010: 495-497.

*Tâze cân virdi cihâna nev-bahârün makdemi
Gülsitâni itdi enfâs-ı sabâ huld-ı berîn* (K. 30/3)

Kıyamet koparmak (...kopmak) (Eyüboğlu 1975: 310): Baharın gelişiyle âdeta kıyamet kopmuş, kabirdeki bütün ölüler dirilmiştir. Bu zaman dilimi, kâinata ibretle bakılması gereken bir vakittir:

*Gel imdi 'ibretile kâyinâta bak gör kim
Nicesi kopdı kıyâmet dirildi ehl-i kubûr* (K. 20/12)

Sürme çekmek: İlkbahar, allıkla laleyi süslemiş, nergisin gözüne ise, cennet hurilerine benzer şekilde sürme çekmiştir. Beyitte kadın makyaj ustası denilebilecek olan “yüz yazmacısı” olarak adlandırılan, mâşıta veya meşşâta mazmunu (Çetinkaya 2010: 63) vardır:

*Viridi zînet lâleye gül-güne ile nev-bahâr
Çekdi sürme nergisün yüzine misl-i hûr-ı 'în* (K. 30/9)

3.4.4. Dağ

Sehî Bey Divanı'nda dağ merkezinde yer verilen deyimler; *bağrına taş basmak* (K. 1/13), *baş açmak* (K. 22/35) ve *yanıp yakılmak* (G. 87/3) şeklindedir.

Bağrına taş basmak: Memduh, dünyanın sevgilisidir ve her şey, onun sevgisiyle doludur. Onun ayrılığı sebebiyle dağlar dahi bağrına taş basar olmuştur. “Derdini kimseye açmaksızın her türlü acıya katlanmak”, *bağrına taş basmak* deyiminin karşılığıdır (Aksoy 1984: 503):

*Sen cihân mahbûbısın her şeyde mihrün toludur
Basdı derd ü fûrkatünden taglar bağrına seng* (K. 1/13)

Baş açmak: Sehî Bey, övgü gül bahçesinde memduhun övgüsünü yapacak olsa serviler ellerini kaldırırken bütün dağlar da başlarını açacaktır. Baş açmak, “bir işi yapmaya büyük bir istekle koşmak” anlamındadır (Aksoy 1984: 507). Beyitte, Türklerde baş açmak ile dua etmek arasındaki ilgiden (Develi 1997: 87-92) yararlanılmıştır:

*Gül-şen-i midhatünün olsa senâ-hâmî Sehî
Servler el götüre başın açâ cümle cibâl* (K. 22/35)

Yanıp yakılmak: Sehî Bey'in feryadından ve ahından cihan yankılansa şaşmamalıdır. Çünkü onun sinesindeki ateş sebebiyle dağlar dahi yanıp yakılmıştır. Yani, derdini döküp sızlanmıştır (Aksoy 1984: 935):

*Yankılansa ne 'aceb feryâd u âhumdan cihân
Süz-ı sînemden benim yandı yakıldı taglar* (G. 87/3)

3.4.5. Saba

Sehî Bey, Klâsik Türk Şiiri'nde rüzgâr denildiğinde ilk akla gelen unsurlardan biri olan saba rüzgârıyla³⁷ ilgili olarak *ayağının tozu ile* (G. 76/1), *haber vermek* (G.84/4), *tarak vurmak* (K. 19/3) ve *yel yepelek yelken kürek* (K. 27/3) deyimlerine yer vermiştir.

³⁷ Bu konuda geniş bilgi için bk. Batıslam 2005: 95-117.

Ayağının tozuyla: Ayağının tozuyla (Aksoy 1984: 492) yoldan gelen saba rüzgârı, sevgilinin zülfüne ve aşığın yolunu şaşırmış gönlüne de uğramıştır:

*Ayağı tozu ile sabâ râhdan gelür
Zülfüne uğradı dil-i güm-râhdan gelür* (G. 76/1)

Tarak vurmak: Saba rüzgârı, mâşita gibi sevgilinin zülfüne tarak vurmuştur. Zaten âlemi, hoş kokuyla dolduran da bu tarağın dışleridir:

*Şâne urmuş zülfüne yârun sabâ meşşâta-vâr
‘Âlemi hoş-bû iden ol şânenün dendânıdur* (K. 19/3)

Yel yepenek (yepenek) yelken kürek: Aşağıdaki beyitte ise, saba rüzgârı, yel yeperek yelken kürek, yani “ivedilikle ve telaşla” (Aksoy 1984: 941) yola düşmüş bir kimse kimliğindedir:

*Nicesin nitedir neden düşdi
Yel yepek nitekim sabâ gördüm* (K. 27/3)

3.4.6. Seher

Divan’da seher vaktinin kıymeti, “diriltmek” manasındaki *can vermek* deyiimiyle ifade edilmiştir. Doğunun padişahı ufukta bayram cemalini açtığından bu yana seher de, Mesih gibi, ölü bedenlere can vermiştir. Burada, bir bayram sabahı ufukların ardından doğan güneş, şairde böylesi bir tahayyüle yol açmış olmalıdır:

*Cân virdi mürde cisme Mesîhâ gibi seher
Maşrik şehi ufukda açalı cemâl-i ‘îd* (K. 16/3)

3.4.7. Su

Sehî Bey, “âb” (su) redifli kasidesiyle “su” redifiyle kaleme aldığı gazelinde³⁸ suyla ilgili aşağıdaki deyimlere³⁹ yer vermiştir:

Ayağna dolanmak (dolaşmak) (K. 13/36), *başını taştan taş vurmak* (G. 198/4) ve *yüksekten uçmak* (G. 198/1).

Ayağna dolaşmak (dolanmak): Suyun, gül bahçesinde durmadan servinin ayağna dolanmasının bir sebebi vardır. O da, servinin, kendisini sevgilinin gül fidanını andıran boyuna benzetmesidir. Burada, ayağna dolaşmak (dolanmak) deyiminin “iş yapmakta olan birine engel olmak” manası (Aksoy 1984: 490) kastedilmiştir:

*Benzetdüğü-çün özini sen gül nihâline
Gül-şende serve turmadın ayak tolar âb* (K. 13/36)

Başını (kafasını) taştan taş vurmak (taşlara çarpmak): Su, zincirini sürüyerek dağlara düşen, başını taştan taş vuran, “fırsatı bir daha ele geçiremeyeceği ya da çaresiz kaldığı için çok üzülmüş dövmek” (Aksoy 1984: 516) durumunda kalan bir divane kimliğindedir:

³⁸ Klâsik Türk Şiiri’nde su konusunda geniş bilgi için bk. Batislam 2013: 43-61.

³⁹ Deyimlerde su konusu hakkında geniş bilgi için bk. Demir Aslan 2013: 155-158.

*Başını taşdan taşa urup döginür taş ile
Düşdi zencîrîn sürer dîvânedür taglara su* (G. 198/4)

Yüksekten uçmak (Eyüboğlu 1975: 438; Aksoy 1984: 954): Su, eğer sevgilinin semtine varabilse güneş gibi yüksekten uçacaktır. Bununla birlikte yardan, yüksek yerlerden uça dahi, bir gün, eninde sonunda yere inecektir. Beyitte, yar kelimesiyle sevgili anlamındaki yâr kelimesine de atıfta bulunulduğuna dikkat edilmelidir:

*Gün gibi yüksekten uçar varsa küy-yî yâra su
Yârdan uçar gör iner bir gün ol bî-çâre su* (G. 198/1)

4. Kozmik Unsurlarla İlgili Kullanılan Deyimler

Sehî Bey Divanı'nda, tabiat unsurlarının yanında ay, felek, güneş ve Kehkeşan gibi kozmik unsurlar da deyimler vasıtasıyla tasavvur edilmiştir.

4.1. Ay

Klâsik Türk Şiiri'nde kozmik unsurlardan biri olan ay⁴⁰, Sehî Bey Divanı'nda överek göklere çıkarmak (G. 221/4), mum olmak (K. 7/8) deyimleriyle zikredilmiştir.

Överek göğe çıkarmak (Eyüboğlu 1975: 354): Güzeller padişahı olan sevgilinin eşliğine öykündüğü için yeni ayı öve öve göklere çıkarmışlardır:

*Mâh-ı nevi öge öge göge çıkardılar
Öykündügiyçün ol şeh-i hûbân işigine* (G. 221/4)

Mum olmak: “Yola gelmek, itaat etmek” mum olmak deyiminin karşılığıdır (Tanyeri 1999: 194). Hz. Peygamber (s.a.v.) için yazılan kasidede yer alan aşağıdaki beyitte Miraç hadisesinden söz edilmektedir. Miraç gecesi, burçlar, feleği hayal fanusu etmiştir. Ay ise, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) döne döne mum olmuştur:

*Çarhı eşkâl-i bürûc itmişdi fânûs-ı hayâl
Döne döne meh şeb-i isrâda mûm oldu sana* (K. 7/8)

4.2. Felek

Klâsik Türk Şiiri'nin önde gelen unsurlarından olan felek⁴¹ için *mat etmek* (G. 17/4), *peşkeş çekmek* (Trk. Bend 2/V-36) ve *sagu sağmak* (ağıt yakmak) (G. 87/4) deyimlerine yer verilmiştir.

Mat etmek (Birini): Satrançla ilgili terimlerin⁴² yer aldığı beyitte, dünya üzerinden birçok padişahın gelip geçmesi yine bir satranç terimi olan *mat etmek* ifadesiyle karşılanmıştır. Burada, nice nice padişahı mat eden ve satranç taşlarından ferzi süren felektir. Beyitte şair, *mat etmek* deyimini, hem “satranç oyununda karşısındakini kıpırdayamaz duruma getirmek, yenmek” hem de “tartışmada ve deyişte, karşısındakini yanıt veremez duruma getirmek” (Aksoy 1984: 811) manalarını tedai ettirecek şekilde söz konusu etmiştir:

*Nat'-ı felekde döne döne çarh-ı ferz-rev
Bir mansıbıla itdi niçe niçe şâhı mât* (G. 17/4)

⁴⁰ Bu konuda geniş bilgi için bk. Kalpaklı 2016: 173-179.

⁴¹ Bu konuda geniş bilgi için bk. Şentürk 1994: 131-180; ayrıca bk. Kul 2015.

⁴² Klâsik Türk Şiiri'nde satranç hakkında geniş bilgi için bk. Kaplan-Poyraz 2010: 152-154.

Peşkeş çekmek: Felek, kendi kır atını peşkeş çekmek, yani “bir kimseye yaranmak için ya kendisinin ya da başkasının malını armağan olarak sunmak” (Aksoy 1984: 854) maksadıyla güneşi boncuk ve hilali de nal yapmıştır:

*Pîş-keş çekmek için yâhûd felek hinkini çarh
Eyledi mihri kutâs u na'lini itdi hilâl (Trk. Bend 2/V-36)*

Sagu sağmak: Ağıt yakmak karşılığında kullanılan tabirlerden biridir (Şenel 1988: 472). Dış âlemden görülen yağmurun yağması veya gök gürlmesi değildir. Felek Zâl'i, âşık Rüstem kimliğindeki şairin gönü için sagu sağıp (ağıt yakıp) ağlamaktadır. Sehî Bey, diğer Klâsik Türk şairlerinde de görüldüğü üzere, Şehnâme kahramanlarından Zâl ile felek (Tökel 2000: 272), Rüstem ile aşk ve âşıklık arasında (Tökel 2000: 256) bir ilgi kurmuştur:

*Sanma kim yağmur yagar gök gürler ey dil Zâl-ı çarh
'Âşık-ı Rüstem dil için sagu sagup aglar (G. 87/4)*

4.3. Güneş/Şems

Sehî Bey, Klâsik Türk Şiiri'nde en çok söz edilen gök cisimlerinden biri olan güneşle⁴³ ilgili *nispet etmek* (G. 299/6), *üstüne (üzerine) titremek* (G. 234/6), *yüzü düşmek* (G. 80/1), *yüzü yere düşmek* (G. 99/2) ve *yüz karası* (G. 99/2) deyimlerini söz konusu etmiştir.

Üstüne (üzerine) titremek: Güneşin nerede su görse üstüne düşüp üzerine titremesinin, yani “çok sevdiği şeyi, kimseyi, bir zarar gelmesin diye özenle korumasının” (Aksoy 1984: 923) sebebi, sevgilinin latif cisminin sudaki yansımını görmüş olması ihtimalidir:

*Suda görmüştür güneş cism-i latîfin gâlibâ
Kanda su görse düşüp su gibi ditrer üstine (G. 234/6)*

Yüzü düşmek: Ay yüzü sevgilinin cemalinin ışığını görecektir olsa, muhtemelen utançtan ve kıskançlıktan güneşin yüzü düşecektir:

*Cemâlün pertevin ey mâh-peyker
Yüzün düşer görürse şems-i hâver (G. 80/1)*

Yüzü yere düşmek (...gelmek, ...koymak, ...vurmak) (Eyüboğlu 1975: 451), **yüz karası:** Ayın sevgiliye öykündüğünü gören güneş, mahcubiyetinden olsa gerek, “Bu ne yüz karasıdır; yüzümüz yerlere düştü” demiştir. Buradaki, *yüz karası* da, “utanılacak durum” (Tanyeri 1999: 263) karşılığında bir deyimdir:

*Sana öykündüğünü ay işidüp didi güneş
Bu ne yüz karasıdır yerlere düşdi yüzümüz (G. 99/2)*

4.4. Kehkeşan

Sehî Bey Divanı'nda, farklı efsanelerde adı geçen Samanyolu adlı yıldız kümesi demek olan Kehkeşan (Polat 2002: 190) için karşılıklarından biri, “düşmana ansızın hücum etmek” (Aksoy 1984: 506) olan *baskın yapmak* deyimini zikredilmiştir. Kehkeşan, gece baskını yapmak için felek eteğiyle toprak taşıyıp dökmektedir. Burada, hem Kehkeşan'ın

⁴³ Bu konuda geniş bilgi için bk. Küçük 1988: 149-176; Ay 2009: 117-162.

oluşumuna dair efsane hem de gece vakti gökyüzündeki görünüşü şairde böylesi bir tahayyüle yol açmış olmalıdır:

*Dün başgınıni itmek için gice keh-keşân
Taşır dökerdi dâmen-i gerdûnula türâb* (K. 13/5)

5. Yer Adlarıyla İlgili Kullanılan Deyimler

Sehî Bey, Bursa, Karaferye, Mora gibi bir münasebetle seyahatte bulunduğu yerlerin yanı sıra, Kâbe'nin tasvirinde de deyimlere müracaat etmiştir.

5.1. Bursa

Sehî Bey, kaplıcaları (Karakaya 2001: 352) ve yeşil alanlarıyla meşhur olan Bursa'yı *can vermek* (G. 244/1), *cennete dönmek* (G. 208/1, G. 244/5), *el üstünde tutmak* (G. 244/3), *yüz sürmek* (G. 244/8) deyimlerinin çağrışım dünyalarından yararlanarak tasvir etmiştir.

Can vermek: Sıcak su kaynağı olan ve günümüzde Çekirge adıyla bilinen Kaplıca, (Hızlı 2001: 42) aynı zamanda bir şifa membaidir. İçine sevgilinin de girmesiyle bu şifa verme özelliği daha da artacak, hatta ölmek üzere olan hastaya dahi can verecektir:

*Germ olsa koysa koynına cânânı Kabluca
Ölmeli hasteye vire cân anı Kabluca* (G. 244/1)

Cennete dönmek: Bursa şehri, bağları, bahçeleri ve kaplıcası ile güzellikte âdeya cennete dönmüştür:

*Dönse 'aceb mi Bursa güzellikte cennete
Bir yana bâg u bâgçe bir yanı Kabluca* (G. 244/5)

El üstünde tutmak: İnsanların kaplıcalarda şifa aramaları, şair tarafından Kaplıca adlı yerin, misafirleri el üstünde tuttuğu şeklinde ifade edilmiştir:

*Başdan ayaga lutf u kerem ıssı kalbi sâf
Oldur el üzre tuduğu mihmânı Kabluca* (G. 244/3)

5.2. Kâbe

Kâbe tasvirinde, örtüsüne binaen *karalar* (bağlamak) *giymek* deyimine başvurulmuştur. Kâbe'nin üzerindeki siyah örtü, Sehî Bey tarafından memduhun kaybından duyulan üzüntüye bağlanmış ve söz konusu üzüntü, yas hâlini ifade için karalar giyilmesi âdetine göndermede bulunulmuştur:

*Fürkatünden Ka'be toprak döşenür taş yasadanur
Meryem-âsâ kara geymiş ihtiyâr itmiş fenâ* (K. 7/5)

5.3. Mora

Yunanistan'ın güneyindeki tarihi Peloponnesos yarımadasına verilen isim olan Mora, (Kiel-Alexander 2005: 280) *lal etmek* (Trk. Bend 1/1-4) deyimiyile olumsuz şekilde tasvir edilmiştir.

Lal etmek: Aşağıdaki beyitten anlaşıldığına göre, Mora'nın insanı âdeta lâl eden, son derece rahatsız edici, çok kuru bir havası vardır:

*Sefer ârzusun ideliden berü
Mora'nun hevâsı beni itdi lâl* (Trk. Bend 1/1-4)

6. Ramazan (Oruç) ve Bayramla İlgili Kullanılan Deyimler

Divan'da bayram ve oruca (Ramazan) dair izlenimler anlatılırken de deyimlerin yol açtığı çağrışımlara başvurulması söz konusudur.

6.1. Bayram

Klâsik Türk Şiiri'nde sıklıkla yer verilen sosyal hayat unsurlarından biri olan bayram (Sungurhan 2011), *baş çıkarmak* (K. 12/8), *fal açmak* (*bakmak*) (K. 16/8), *şeref vermek* (K. 12/37) deyimleriyle bir arada söz konusu edilmiştir.

Baş çıkarmak: Sehî Bey, bayramı yakasına altın iplikle ayın sırma olarak işlendiği, bir cebe benzeyen ufuklardan baş çıkaran bir güzel tasavvuruyla söz konusu etmiştir:

Baş çıkarmış hûbdur ceyb-i ufukdan rûz-ı 'îd
Yakasına düğme dikmişdür meh-i zer-rişte-tâb (K. 12/8)

Fal açmak (bakmak): Sultan Bâyezid'in zamanını övmek isteyen ve tefeül âdetine atıfta bulunan şair, bunun için bayramın fal açmasıyla karşısına bu yılın güzel olacağına dair bir alamet çıktığını söylemiştir:

Hâssa ki devr-i Hazret-i Şeh Bâyezîd ola
Kim hüsnî nüshasından açar fâl-i sâl 'îd (K. 16/8)

Şeref vermek: Güzeller, ellerine kına yaktıkça bayram günü de her yıl cihana şeref vermektedir. Bayramda kına yakılması âdetine (Yılmaz 2010: 23) göndermede bulunulan beyitte, bayramın gelişi güzellerin ellerine kına yakmasına bağlanmıştır:

Nitekim vire şeref her yıl cihâna rûz-ı 'îd
Hûblar hinnâ ile destini itdikce hizâb (K. 12/37)

6.2. Ramazan (Oruç)

Klâsik Türk şairleri, Ramazan'ı ve dolayısıyla orucu⁴⁴ şiirlerinde geniş şekilde söz konusu etmişlerdir. Bu bağlamda, *ayağını almak* (G. 261/4), *kilit vurmak* (K. 12/7) Sehî Bey Divanı'nda oruç için kullanılan deyimler durumundadır.

Ayak (ayağın) almak: Şairin tahayyülüne göre şahneye, yani bir şehir veya bölgenin emniyet ve asayişinden sorumlu askerî valiye (Merçil 2010: 292) benzeyen oruç, sürahinin boğazını sıkmış, meclis ehlinin de ayağını almıştır:

Devşürdi surâhi bogazın şahne-i rûze
Bezm ehlinin ayagını aldı tutun anı (G. 261/4)

Kilit vurmak: “Bir yerin çalışmasına son vermek; bir iş yerini kapamak” demektir (Yurtbaşı 2013: 545). Oruç ayı meyhanenin kapısına kilit vurduysa da, arkasından gelen ve anahtara benzeyen bayram hilâli o kapıyı açmıştır. Beyitte, Ramazan ayında meyhanelerin kapatılmasına, hilâlin görülmesiyle bayramın başlamasına, dolayısıyla meyhane yasağının kalkmasına (Bahadır 2013: 319) işaret edilmiştir:

Mâh-ı rûze gerçi kufl urdı der-i mey-hâneye
Yine miftâh-ı hilâl-i 'îd eyler feth-i bâb (K. 12/7)

⁴⁴ Bu konuda geniş bilgi için bk. Dursunoğlu 2003: 9-29.

7. Diğer Unsurlarla İlgili Kullanılan Deyimler

Nâfe, ney-şeker ve şarap, Divan'da deyimlerden istifade edilerek söz konusu edilen diğer unsurlar durumundadır.

7.1. Nâfe

Nâfe; Hoten bölgesinde sürüler hâlinde yaşayan misk ahusunun göbeğinde biriken ve yılda bir kez düşürdüğü donmuş pıhtı hâlindeki kan olup miskin hammaddesidir ve kara renklidir (Tasağıl 1998: 253). Nâfe; (*birinin*) *koyununa girmek* (G. 204/4), *dilinde tüy bitmek* (G. 199/1), *kanı kurumak* (G. 34/5) deyimleriyle bir arada kullanılmıştır.

Dilinde tüy bitmek: Sevgilinin zülfünün kıvrımındaki sevdâyı arzu eden nâfenin, onun misk kokulu olduğunu söyleye söyleye dilinde tüy bitmiştir. “Miskîn” kelimesini, hem miskin hem de misk kokulu anlamlarını çağrıştıracak şekilde kullanan şair, dilinde *tüy bitmek* deymiyle aynı zamanda miskin, misk ahusu adlı hayvanın göbeğinden çıkarılması gerçeğine de işaret etmiştir:

Sevdâ-yı çîn-i zülfün idüp nâfe ârzû
Miskîn bunu diye diye agzında bitdi tü (G. 199/1)

Kanı kurumak: Sümbülün sevgilinin hoş kokulu zülfüne öykündüğünü işittiğinden beri nâfenin kanı kurumuş, âdeta bir deri bir kemik kalmıştır. Şair, kanı kurumak deyimini, “kansız kalmak, üzülme” manasında (Yurtbaşı 2013: 524) zikretmiş olmalıdır. Burada yine miskin nasıl üretildiğine dair hakikate gönderme söz konusudur:

Zülfüne sümbülün öykündüğünü işideli
Nâfenün kanı kuruyup kakadı oldı kadîd (G. 34/5)

7.2. Ney-şeker (Şeker kamışı)

Klâsik Türk Şiiri'nin genel anlayışına uygun olarak ney-şeker⁴⁵, *feryat etmek* tabiriyle (Parlatır-Gözaydın-Zülfikar 1998: 774) teşhis edilmiştir. Sehî Bey, şeker kamışını sevgilinin tatlı dudağı için çok feryat eden bir kimse olarak tasavvur etmiştir. Bir de ona, asla tat bulamaması ve aynı zamanda yardım görememesi bedduasında bulunmuştur:

Lebün-çün ney-şeker çog itdi feryâd
Göreyin hergiz anı bulmasun dâd (G. 32/1)

7.3. Şarap

Sehî Bey, şarap için “adını ağzına almamak” (Eyüboğlu 1975: 4) deyimine yer vermiştir. Sevgilinin dudaklarının rengi ve sarhoşluk verici özelliği bakımından şarapla ilişkilendirilmesi, Osmanlı şiirinde çok sık yer verilen ilgilerden⁴⁶ biridir. Bu benzetmeye dayanan beyitte, halis şarap, sırları açığa çıkaran hayâsız bir kimse olarak nitelendirilmiş ve bu sebeple sevgiliden onun adını, sırları ifşa etmemesi özelliğiyle şaraptan daha kıymetli olan, ağzına almaması istenmiştir. Burada adını *ağzına almamak* deymi, hem deyim anlamında hem de ağzına içki koymamak manasında kullanılmıştır:

Mey-i nâb adın alma agzuna kim
Bî-hayâdur o keşf-i râz eyler (G. 66/4)

⁴⁵ Bu konuda geniş bilgi için bk. Bayram 2007: 84-85.

⁴⁶ Bu konuda geniş bilgi için mesela bk. Bahadır 2013: 135-136.

B. Atasözleri

Klâsik Türk Edebiyatı'nın başka edebî mahsullerinde olduğu gibi (Dilçin 2000: XIX-XXXI), Sehî Bey Divanı'nda da, bir kısım atasözlerine yer verildiği görülmektedir.

Ahuya köpek ini yatak olmaz: Klâsik Türk Şiiri'nin genel anlayışına uygun olarak rakibin bir it olarak (Aydın 2018: 73) nitelendirildiği beyitte, Sehî'nin bir ahuya benzeyen sevgiliden talebi, rakibin evine gitmemesidir:

*Çigzinüp varma rakîbün yıkılası evine
İt ini ey yüzi gül âhuya yatak mı olur* (G. 44/4)

Allah taş eder: Sehî Divanı'nda sevgilinin benini, hacerülesvet taşına benzetmekten imtina edilmesi gerektiği, “Allah taş eder” atasözüyle karşılanmıştır:

*Benzetme hâline hacerü 'l-esvedî gider
Tanrı urur sakın seni kapkara taş ider* (G. 50/3)

Arife bir gül yeter (Türk Atasözleri ve Deyimleri I 1997: 30): Şair, gül redifli kasidesinin makta beytinde, ehli lid olanlara bu kadar gülün kâfi olduğunu söyleyerek “Arife bir gül yeter” atasözüne yer vermiştir:

*Bu meseldür 'ârife bir gül yiter dirler Sehî
Ehl-i diller bezmidür yitmez mi bu mikdâr gül* (K. 23/44)

Bugünkü işini yarına bırakma (Türk Atasözleri ve Deyimleri I 1997: 70): Gön lünü muhatap aldığı beytinde Sehî Bey, ona vakit uygunken yiyip içip eğlenmesini söylerken bu atasözünden yararlanmış tır:

*'Ârif isen ey gönül koma bugünü yarına
'Aş u nûş eyle bilürsün çünkü irmez dem deme* (G. 222/3)

Ez de suyunu iç (Türk Atasözleri ve Deyimleri I 1997: 128): Sevgili, şaraba benzeyen dudaklarını âş ığın hasta gön lüne sunduğu zaman, şeker kamışının kıymetsiz hâle geleceğini bu atasöz üyle ifade etmiştir:

*Şarâb-ı leblerün sun haste câna
Yine kand-i nebâtün ez suyun iç* (G. 27/3)

Hangi taş katı ise başını ona vur (Türk Atasözleri ve Deyimleri II 1997: 9): “Hâtem”, üzerindeki işlemeli taşına rağmen, memduhun eşiğinin taşına arkadaş olmayı başaramamıştır. Bu durumda, onun hâlini en iyi ortaya koyan ifade de, “Hangi taş pekse (katıysa), başını ona vur” atasözüdür:

*Kankı taş katıysa başını ursa yiridür
Olmadı çün işiğün taşına hem-ser hâtem* (K. 25/27)

İki karpuz bir koltuğa sığmaz: Bir kimsenin aynı anda iki büyük işi yapamayacağını ifade eder (Aksoy 1984: 268). Sevgiliye çağrıda bulunan Sehî, ondan kendisi ve rakib arasında bir tercihte bulunmasını istemiş, bu talebini de “Bir koltuğa iki karpuz sığmaz” atasöz üyle ortaya koymuştur:

*Beni redd it yanundan yâ rakîbi
Ki bir koltukda sızmaz iki karpuz* (G. 94/2)

İyilik et denize at balık bilmezse Hâlik bilir (Türk Atasözleri ve Deyimleri II 1997: 40): Şairin muhatabından talebi, gözünün yaşına bakıp kendisine acıması, keremde bulunmasıdır. Bu durumu ifade ederken gözyaşı-su münasebetinden yararlanmış ve “İyilik yap suya at” ifadesiyle bahsi geçen atasözüne atıfta bulunmuştur:

*Gözümün yaşına bak hâlîme rahm it kerem it
Ki dimişler ulular eylûgi iyle suya sal* (K. 22/33)

Kanı kan ile yumazlar (Türk Atasözleri ve Deyimleri II 1997: 46): Şairin korkusu, sinesindeki yaranın su kapıp çok daha kötü bir hâle gelmesidir. Bu sebeple de, sevgiliden insaf edip kendisini ağlatmamasını talep etmektedir. Nitekim kan, kanla değil, suyla yıkanır:

*Zahm-ı sînem su kapar ağlatma yazuk vâ beni
Kanı kanıla yuma lutfeyle gel kan oldu tut* (G. 23/4)

Kar yağdı iz örtüldü: Sevgilinin yasemin çiçeği kadar beyaz yüzündeki dudaklarının kenarını yeşil renkli ayva tüyleri kaplamıştır. Böylece de, diş yarası görünmez olmuştur. Bu durumu ifade için kullanılan atasözü ise, “Kar yağdı iz örtüldü” olmuştur:

*Lebleründen yâsemen rengin tutaldan hatt-ı sebz
Görmez olduk diş yarasın yağdı kar örtüldi iz* (G. 97/4)

Kaza, dur ben geliyorum, demez (Türk Atasözleri ve Deyimleri II 1997: 54): Kaza, hiç beklenmedik anda gerçekleştiği için onu önlemek imkânsızdır (Aksoy 1984: 288). Sevgilinin mahallesine, köyüne bekçilik eden köpeklerinin haberi olmaksızın düşman gelecek olsa şaşmamalıdır. Zira herkesin bildiği üzere, kaza geliyorum demez:

*İtleründen gizlü gelse kûyuna düşmen n'ola
Dôstum çünkü bilürsin görini gelmez kazâ* (G. 6/3)

Köpek hilale karşı ulur: Şairin, Necâti'nin şiirlerini eleştirdiği anlaşılan Visâlî'yi⁴⁷ tenkit ederken “Köpek hilale karşı ulur” atasözüne başvurduğu görülmektedir:

*Necâti şî'rine geh geh Visâlî agranur ammâ
Meseldür mâ-tekaddemden köpek ürer yeni aya* (Müfred, 5)

Ne ekersen onu biçersin (Herkes ektiğini biçer) (Eken biçer, konan göçer): Bir gün, herkesin her yaptığıının karşılığını alacağını ifade eden bir atasözüdür (Aksoy 1984: 322). İnsan ahlâkı, bir tarla olarak düşünüldüğünde iyilik ve kötülük de bu tarlaya ekilecek olan tohumlar durumundadır. O hâlde, insan, ne ekerse onu biçer:

*Tohumdur nîk ü bed ahlâk-ı insân mezra'atdır kim
Ne eksen hâsilun oldur eyü yatlu zirâ'atdur* (K. 18/29)

⁴⁷ Hakkında geniş bilgi için bk. Fatih Köksal. (2013). “Visâlî (d. ??-6??) Divan Şairi”. <http://www.turkedebiyatilismlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=345>. (Son Erişim Tarihi: 09.01.2020.

Ne şiş yansın ne kebab: Atasözünün karşılığı, her iki tarafın da zarar görmeyeceği bir yol bulmaktır (Aksoy 1984: 826). Sevgilinin oka benzeyen gamzesiyle bağı delinen âşığın ondan niyazi, ateşin sıcaklığını ne şiş yansın ne kebab atasözünde ifade edildiği üzere, herkesin yararına olacak şekilde ayarlamasıdır:

*Tîr-i gamzen deldi bagrum cevriye hey pür-belâ
Odi şöyle eyle kim ne sîh yansun ne kebâb* (K. 12/30)

Sakınlan (esirgenen) göze çöp batar: Bu atasözüne göre, bir şeye gereğinden fazla özen gösterilirse, o şey, mutlaka zarar görür (Aksoy 1984: 342). Sevgilinin fitne dolu gözünde bulunan kirpiği, âşığın gönlünü delmiştir. “Sakınlan göze çöp batar” atasözü, bu durumu ifade için zikredilmiştir:

*Müjen dil deldi ey çeşm-i pür-âşûb
Sakındık göze ‘âdetdür düşer çûb* (G. 14/1)

Sulu senek suda yiter: “Su testisi su yolunda kırılır” atasözüne benzer bir anlam dünyası vardır (Zülfe 2011: 185). Şairin gözlerinin kanlı gözyaşlarına boğulmasına şaşmamalıdır. Zira atasözünde de belirtildiği üzere, sulu senek suda yiter:

*Çeşmümi kanlu yaşum itse n’ola garka-i âb
Bu meseldür güzelüm sulu sünük suda yiter* (Müfred, 16)

Şöhret afettir: Meşhur olmanın bazen, kişiye faydadan çok zarar getireceğini anlatan bir atasözüdür (Aksoy 1984: 356). Kişi, kanaat yolunu tercih etmeli, dünya beyliğini terk etmelidir. Zira herkesin malumu olduğu üzere, şöhret afettir:

*Bu hây u hûyî neylersün kanâ’at menzilin gözle
Ko dünyâ begligin terk it bilirsün şöhret âfetdür* (K. 18/9)

Yalnız taş, duvar olmaz: Atasözü, insanın tek başına önemli bir iş başarmasının mümkün olmadığını, başkalarıyla işbirliği yapmak durumunda bulunduğunu ifade etmektedir (Aksoy 1984: 376). Gönlüne nasihatte bulunan şair, aşkın iki gönlün bir olması neticesinde vuslatla sonuçlanacağını hatırlatmıştır. Bununla birlikte, yalnız taş, duvar olmayacağı için gayreti elden bırakmamalıdır. Beyte dair söylenmesi gereken bir husus da, “iki gönül bir olmak” ifadesinin, “iki gönül bir olursa (olunca) samanlık seyran olur” (Aksoy 1984: 267) atasözünü hatırlatmasıdır:

*İki gönül bir olmayınca vasl-ı yâra irmezsin
Gönül sa’y eyleyi gör kim yalnız taş dîvâr olmaz* (G. 92/3)

Yavuz (yürük) at yemini (yavuz it ününü) arttırır: Bu atasözü, görevini başarıyla yürütenin bunun mükâfatını göreceğini, kişinin gücü arttıkça görevini daha büyük bir gayretle yapacağını anlatmaktadır (Aksoy 1984: 379). Oysa Sehî Bey’in kalemi, bir başka deyişle, şairlik yeteneği, yeterince değer görmemekte, şair, uzun zamandan beri istediği ihšana nail olamamaktadır:

*Çok zamândur bilürem hidmet yolunda nâ-murâd
Kendü yemin artturur dirler egerçi yügrük at* (K. 14/20)

Sonuç

Sehî Bey, Klâsik Türk Şiiri'nin önde gelen temsilcilerinden olan Necâtî Bey'in hem yakın dostlarından hem de Necâtî Bey Mektebi olarak anılan şiir üslubunun muakkiplerinden biridir. Nitekim Sehî Bey Divanı'nda yapılan taramalar sonucu, şairin, hocası Necâtî Bey gibi deyim ve atasözlerine bir üslup özelliği olarak sıklıkla yer verdiği görülmüştür. Divan'da sayıları çok fazla olduğu için, deyimler bir tasnif dâhilinde verilmeye çalışılmıştır. Buna göre deyimler; şahıslar, objeler, tabiat unsurları, kozmik unsurlar, yer adları, Ramazan (oruç) ve bayram, diğer unsurlar ana başlıkları altında ele alınmıştır.

Şair, deyimlerden çoğunu kendisini bir âşık, talepkâr, günahkâr, suçlu bir kimse vs. olarak resmederken zikretmiş ve her durumda, o duruma özgü deyimlere yer vermeyi tercih etmiştir. Kendisinin dışında sevgili, memduh, muhtesib, rakib, vaiz, sufi, imam gibi Klâsik Türk Şiiri'nin çok bilindik karakterlerinin anlatımında, yine bahis konusu ettiği şahsın özelliklerine uygun deyimlere müracaat etmiştir.

Salt tasvirde çok daha başka mana ve çağrışımlarla şiirlere konu olan “anberîne, kadeh, hâtem, kalem, kerrenay, kılıç, mum, nişan, buhurdan, ayna, sürahi, kabâ, kopuz, keman, kabak, sayfalar” olmak üzere objeler, uzandıkları tedailer bağlamında deyimlerle ele alınan nesnelere durumundadır. Sehî Bey, gonca, gül, lale, menekşe, nergis, nesrin, sümbül, süsen; çınar, servi, söğüt, şimşâd ve Tuba ağacı; at, bülbül, karınca, pervane; akarsu, bağ, bahar, dağ, saba rüzgârı, seher ve su, deyimler ekseninde şiire malzeme yapılmış tabiat unsurlarıdır.

Şair, felek, ay, güneş gibi kozmik unsurları, bir vesileyle seyahatte bulunduğu yerleri, Ramazan (oruç), bayram gibi sosyal hayata dair hususları vs. olmak üzere birçok başka kavramı da yine deyimlerin mana ve çağrışım gücüne müracaat ederek söz konusu etmiştir. Deyimler kadar çok olmasa da, Divanı'nda atasözlerine de yer veren Sehî Bey, yine atasözlerinin anlatım gücünden yararlanma yoluna gitmiştir.

Sehî Bey, hem deyimleri hem de atasözlerini, ifade etmek istediği duruma uygun şekilde zikretmiş, mensubu bulunduğu Necâtî Bey Mektebi'nin anlayışına uygun şekilde ayırt edici bir üslup hususiyeti olarak şiirlerinde deyimlere ve atasözlerine yer vermiştir. Bu noktada Sehî Bey'in başarılı bir şair görünümünü sergilediği, şiirlerinde amacına veya anlatmak istediği duruma uygun atasözü ve deyimleri söz konusu ettiği söylenebilir.

Kaynaklar

- Açıl, Berat. (2015). “Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. 5, Bahar, s. 1-28.
- Akkaya, Hüseyin. (2010). “Süleyman (Edebiyat)”. *DİA*. 38. İstanbul: TDV Yayınları, s. 61-62.
- Akın, Bülent. (2011). “Alevilikte “Yakadan Geçirme” Ritüeli ve Âşık Niyazi Örneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 60, s. 335-346.
- Akman, Eyüp. (2009), “Necâtî Beğ Divânı’nda Deyimler ve Tebbeti Ters Okutmak”. *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu, 15- 17 Nisan 2009, Ölümünün 500. Yılında Necâtî Beğ Anısına, Bildiri Kitabı*. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, s. 68-76.
- Aksoy, Ömer Asım. (1984). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. 1-2. Dördüncü Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoyak, İsmail Hakkı. (2004). *Râznâme (Süleymaniye, Hekimoğlu Ali Paşa No.539) (Çevriyazı ve Tıpkıbasımı)*. Harvard: Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Akün, Ömer Faruk. (1988). “Sehî”. *MEB İslam Ansiklopedisi (İA)*. X, 316-320.
- Albayrak, Kadir. (2008). “Millî Dinlerde Renk Fenomeni”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 8 (1), 1-41.
- Ankaralı, Ufuk Kemal. (2013), *Şeyhülislâm Yahyâ Divanı’nda Türkçe Deyimler ve Atasözleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Girne: Girne Amerikan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi Anabilim Dalı.
- Armutlu, Sadık. (2009). “Kelebeğin Ateşe Yolculuğu: Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem’ü Pervâne Mesnevileri”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED) Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı*. 39, Erzurum, s. 877-907.
- Armutlu, Sadık. (2010). “Şem’ u Pervâne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 38. İstanbul: TDV Yayınları, s. 495-497.
- Avşar, Ziya. (2017). *Revânî Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü. Ankara, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 01.06.2019).
- Ay, Ümran. (2009). “Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 2, İstanbul 2009, s. 117-162.
- Aydın, Abdullah. (2018). *Divan Şiirinde Rakib Portresi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aydın, Metin. (2018). “Mirzâ-Zâde Sâlim Divanı’nda Deyimler”. *Külliyat Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 4, s. 1-23.
- Azlal, Eyyüp. (2009). “Necati Beyin Edebi Muhitleri”. *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu, 15-17 Nisan 2009, Ölümünün 500. Yılında Necâtî Beğ Anısına, Bildiri Kitabı*. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 628-634.
- Bahadır, Savaşkan Cem. (2013). “Şarap Yasağının XVI. Yüzyıl Divanlarındaki İzleri Ve Kanunî Sultan Süleyman Dönemi Şarap Yasağı”. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 71-101.
- Bahadır, Savaşkan Cem. (2013). *Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Batıslam, H. Dilek. (1997). "Nedim'in Şiirlerindeki Atasözleri ve Deyimler". *Türkoloji Araştırmaları Fuat Özdemir Anısı*. Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana, 107-123.
- Batıslam, H. Dilek. (2005). "Divan Şiirinde Sabâ". *Osmanlı Araştırmaları XXVI Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan-II*. (Neşir Heyeti-Editorial Board: Halil İnalçık-İsmail E. Erünsal, Heath W. Lowry-Feridun Emecen-Klaus Kreiser; Misafir Editörler: Hatice Aynur-Mehmet Kalpaklı). İstanbul, 95-117.
- Batıslam, H. Dilek. (2013). "Divan Şiirinde Su ve Suyla İlgili Unsurlar". *Geleneksel Türk Sanatında ve Edebiyatımızda Su*. (Editör: Prof. Dr. Nurettin Demir). Ankara Büyükşehir Belediyesi Aski Genel Müdürlüğü Yayınları-8, Anadolu'da Su Medeniyeti-5, 43-61.
- Bayram, Yavuz. (2007). "Divan Şiirinde Tarımsal Ürünler". *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Özel Sayı*, 81-96.
- Bayram, Yavuz. (2007). "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler". *Turkish Studies* 2/4, 209-219.
- Bozkaplan, Şerif Ali. (2011). "Necatî Bey'in Türkçesi". *Turkish Studies*. 6/1 Winter 2011, 169-184.
- Bozkurt, Nebi. (2002). "Kılıç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 25. Ankara: TDV Yayınları, 405-408.
- Canım, Rıdvan. (2009). "Sehî Bey". *DİA*. 36. İstanbul: TDV Yayınları, 316-317.
- Canım, Rıdvan. (1998). *Türk Edebiyatında Sakî-nâmeler ve İşret-nâme*. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Ceyhan, Semih. (2011). "Osmanlı Tâcnâme Literatürüne Göre Derviş Tacı ve Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet Risâlesi". *İslâm Araştırmaları Dergisi*. 25, 113-172.
- Coşkun, Ali Osman. (1997). "Kafzade Fa'izi Divanı'ndaki Atasözleri ve Deyimlere Dair". *Öndokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 10, 63-74.
- Çakıroğlu Onat, Tuba. (2013). "Fuzûlî Divânı'nda Âh Kavramı". *Turkish Studies* 8/9, 1969-1982.
- Çelebioğlu, Ayşe. (2016). "Klasik Türk Şiirinde Menekşe". *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi Journal of the Fine Arts Institute (GSED)*. 37, 161-182.
- Çetin, Kamile. (2008). "Hikemî Şiirin Temsilcilerinden İbrahim Râşid Divanında Atasözleri ve Deyimler". *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (23-26 Ekim 2007) 1st International Symposium of Turkish Language and Literature (23-26 October 2007) Bildirileri*. Isparta: Fakülte Kitabevi: Isparta, 179-189.
- Çetin, Kamile. (2016). "Mektep Sahibi Bir Şair Olarak Necâtî Bey", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi Prof. Dr. Mine MENGİ Özel Sayısı, C.2 S.5*, 245-262.
- Çetinkaya, Ülkü. (2010). "Osmanlı Dönemi Kadın Süs Malzemelerinin Divan Şiirine Yansımaları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 61-89.
- Çoruhlu, Yaşar. (2001). "Kasır", *DİA*, TDV Yayınları, 24, İstanbul, 555-558.
- Demir Aslan, Sema. (2013). "Deyimlerimizde Su". *Geleneksel Türk Sanatında ve Edebiyatımızda Su*, (Editör: Prof. Dr. Nurettin Demir). Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Aski Genel Müdürlüğü Yayınları-8, Anadolu'da Su Medeniyeti-5, 155-158.
- Demir, Muhammet Ali. (2015). *Divan Şiirinde Sevgilinin Saçının Kokusu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Derman, M. Uğur. (2012). "Tuğra". *DİA*. 41. İstanbul: TDV Yayınları, 336-339.

- Develi, Hayati. (1997). “Dua ve Yas Motifi Olarak “baş aç-” Tabiri”. *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*. XX, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 85-111.
- Dikmen, Melek-Çetin, Kamile. (2008). “Dilencilğin Klâsik Türk Şiirindeki Tezahürleri”. *Sempozyum Bir Kent Sorunu: Dilencilik “Sorunlar ve Çözüm Yolları” Tebliğler Kitabı*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Yılmaz Matbaası, 525-543.
- Dikmen, Melek-Çetin, Kamile. (2012). “Klâsik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları”, *Bilig*, 61, 71-98.
- Dikmen, Melek-Çetin, Kamile. (2016). “Klâsik Türk Edebiyatında Tefe’ül Geleneği ve Kitap Falının Şiire Yansıması”. *Jass The Journal of Academic Social Science Studies*. N. 49, Autumn I, p. 191-204.
- Dilçin, Dehri. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. 2. Baskı. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dursunoğlu, Halit. (2003) “Klâsik Türk Edebiyatında Ramazan Konulu Şiirler”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 22, Erzurum, 9-29.
- Erdem, Sargon. (1992). “Buhurdan”. *DİA*. 6. TDV Yayınları, 384-385.
- Erdoğan, Mehtap. (2013). *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Erol, Tuğba. (2016). “Necâtî Bey Dîvânı’nda Günlük Dilden Yansımalar”. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*. 8, 228-245.
- Eyüboğlu, E. Kemal. (1975). *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler Deyimler-Tabirler*. İkinci Kitap. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A.Ş.
- Feyzioğlu, Nesrin. (2006). “Türk Dünyası’nda ve Anadolu’da Kopuz”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 31, 233-245.
- Gedük, Serkan. (2013). “Osmanlı Saray Kültüründe Buhur ve Gülsuyu Geleneği”, *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-6*, İstanbul, 124-141.
- Güler, Zülfi. (2011). “Şeyh Galib Divanında Deyimler”. *E-Journal of New World Sciences Academy*. 6, (3), 433-455.
- Gülüm, Emrah. (2013). *XV. Yüzyılın İlk Yarısında Telif Edilen Dîvânlarda Atasözleri ve Deyimler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Edebiyatı Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı.
- Gürbüz, Mehmet. (2012). “Rezmî Divanı’nda Deyimler”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 7/1, 1231-1267.
- Gürer, Abdülkadir. (1997). “Divan Edebiyatında Sürme ve Nâ’îli’nin Bir Gazeli”. *Türkoloji Dergisi*. XII, (1), 119-126.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali. (2013). “Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları”. *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Nejat Göyünç’e ARMAĞAN Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Matbaası, 393-422.
- Hakverdioğlu, Metin. (2016). “Sevgili Neden Servi Boyludur?”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 4, 7, 215-230.

- Hızlı, Mefail. (2001). "Bursa'da Selâtin İmaretleri". *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 10, 1, 33-62.
- İçel, Hatice. (2004). "Necâfî Beg Divanı'ndaki Deyimler". *TÜBAR-XV*, s.175-230.
- İlhan, Bilge. (2016). "Sehî Bey Dîvânı'nda Dinî Tipler", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 3, 6, 82-105.
- İnce, Ömer. (2009). "Necâfî'nin Şiir Dilinde İşlemeyi Başardığı Türkî-i Basit'in Başaramadığı Dil Malzemesi: Deyimler ve Atasözleri". *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu, 15-17 Nisan 2009, Ölümünün 500. Yılında Necâfî Beğ Anısına, Bildiri Kitabı*. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 132-148.
- İpekten, Halûk. (1996). *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*. İstanbul: MEB. Yayınları.
- İsen, Mustafa. (1994). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Ankara: AKM Yayınları.
- Kalpıklı, Mehmet. (2016). "Divan Şiirinde Ay". *Sanat Dünyamu*. 68, İstanbul: YKY Yayınları, 173-179.
- Kaplan, Yunus-Poyraz, Yakup. (2010). "Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Oyunlar". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-*. 3, 15, 151-175.
- Karaismailoğlu, Adnan. (2009). "Selmân-ı Sâvecî". *DİA*. 36. İstanbul: TDV Yayınları, 446-447.
- Karakaya, Enis. (2001). "Kaplıca". *DİA*. 24. İstanbul: TDV Yayınları, 351-353.
- Karaman, Gülay. (2012). "Perişân Çiçek Sümbül ve Klasik Türk Şiirinde İşleniş". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. C. 1, 2, 288-319.
- Kartal, Ahmet. (1998). *Klâsik Türk Şiirinde Lâle*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaya, Bayram Ali. (1999). "Azmi-zâde Hâletî Dîvânı'nda Atasözleri ve Deyimler". *Türk Dünyası Araştırmaları*. 118, 149-168.
- Kaya, Bayram Ali. (2006). "Necâfî Bey". *DİA*, 32. İstanbul: TDV Yayınları, 477-478.
- Kaya, Bayram Ali. (2011). "Atasözleri ve Deyimlerin Dîvân Şiirinde Kullanımı ile Dîvânların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 6, 11-54.
- Kaya, Bülent. (2008). *Divan Şiirinde At*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı.
- Kaya, Hasan. (2011). "Emrî Divanı'nda Deyimler". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 6, 55-130.
- Kemikli, Bilal. (2007). "Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi". *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 16, 1, 19-36.
- Kılıç, Filiz. (1996). "Aşık Çelebi Divanında Atasözü ve Deyimler". *Bilig*, 1, 24-30.
- Kiel, Machiel-Alexander, John. (2005). "Mora". *DİA*. 30. İstanbul: TDV Yayınları, 280-285.
- Koçu, Reşat Ekrem. (1969). *Türk Giyim Kuşam ve Beslenme Sözlüğü*. Sümerbank Kültür Yayınları.
- Köksal, Fatih. (2013). "Visâfî (d. ?/?-ö?/?) Divan Şairi",
<http://www.turkedebyatiisimleri-sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=345>.
 (Son Erişim Tarihi: 09.01.2020).
- Kul, Nuray. (2015). *16. Yüzyıl Şairlerinde Felek Kavramı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ordu: T.C. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kurnaz, Cemal. (1992). "Bülbül". 6. *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 485-486.
- Kurnaz, Cemal. (1996). "Gül". *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 14, 219-222.

- Kurtoğlu, Orhan. (2009). “Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği”. *Millî Folklor*. Yıl: 21, 81, 89-99.
- Kurnaz, Cemâl. (1993). “Câm”. *DİA*. 7. İstanbul: TDV Yayınları, 41-42.
- Kurnaz, Cemâl. (1996). “Gül”. *DİA*. 14. İstanbul: TDV Yayınları, 219-222.
- Kutluk, İbrahim. (1989). *Kınalı-zade Hasan Çelebi Tezkiretü’ş-Şu’arâ*. I-II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Küçük, Sabahattin. (1988). “Divan Şiirinde Güneş Üzerine Bir Deneme”. *Mehmet Kaplan İçin*. 149-176.
- Küçükaşcı, Mustafa Sabri. (2013). “Zemzem”. *DİA*. 44. İstanbul: TDV Yayınları, 242-246.
- Mengi, Mine. (1986). “Necati’nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı”. *Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*. 2, (4), 47- 57.
- Merçil, Erdoğan. (2010). “Şahne”. *DİA*. 38. İstanbul: TDV Yayınları, 292-293.
- Mermer, Ahmet. (1997). “Necâti Bey’in Nişân Kasidesi”. *İlmi Araştırmalar*. 5, 199-218.
- Millî Kütüphane Başkanlığı Türk Atasözleri ve Deyimleri I-II*. (1997). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Onay, Ahmet Talât. (2007). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, (Haz.: Cemal Kurnaz). 1. Baskı. Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi.
- Öge, Sevil. (2001). *15. yy. Şairlerinden Mesihî, Cem Sultan, Ahmed Paşa, Necati Beg, Üsküplü İshak Çelebi ve Şeyhi’nin Divanlarında Atasözleri ve Deyimler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, Hakan. (2012). “Günümüze Göre Sehî Bey Dîvânı’ndaki Arkaik Unsurlar”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. 1, 15, 90-100.
- Özmen, Vildan. (2016). “Derzizâde Ulvî Divanı’nda Atasözleri ve Deyimlerin Kullanımı”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 4, 31, 418-435.
- Özönder, Hasan. (2003). *Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri, Terimleri Sözlüğü*. Konya, Sebat Ofset Matbaacılık.
- Öztuna, Yılmaz. (2000). *Türk Müsikîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*. Ankara: AKM Yayınları.
- Öztürk, Zehra. (2018). “Süheylî Divanı’nda Atasözleri ve Deyimler”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (Asos)*. 6, 66, 460-499.
- Pakalın, Mehmet Zeki. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. II. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pala, İskender. (1991). “Ayna” (Edebiyat). *DİA*. 4. İstanbul: TDV Yayınları, 262.
- Pala, İskender. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Genişletilmiş Üçüncü Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Pala, İskender. (2006). “Mühr-i Süleyman”. *DİA*. 31. İstanbul: TDV Yayınları, 524-526.
- Parlatır, İsmail-Gözyayın, Nevzat-Zülfikar, Hamza. (1998). *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*. 1-2, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pezük, Zehra. (2012). “Ahmet Paşa Divanı’nda Ah Kavramı”, *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 1 (2), 142-151.
- Polat, Nazım H. (2002). “Kehkeşan”. *DİA*. 25. Ankara: TDV Yayınları, 190-191.
- Saral, Gizem. (2016). “16. Yüzyıl Divanlarında Mutfak Eşyaları”. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*. Yıl:4, 8, 44-65.
- Sefercioğlu, M. Nejat. (2010). “Helâkî Divanı’nda Türkçe Deyimler”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 4, 155-202.

- Sevgi, Ahmet-Sevindik, Hakan. (2016). *Cezerî Kasım Paşa Sâfi Divânı*. Konya: Palet Yayınları.
- Sevinç Kalaycı, Devrim. (2007). *18. Yüzyıl Şairlerinden Sünbülzade Vehbi (Lutfiyye), Bosnalı Sabit, Enderunlu Vasıf ve Nedim'in Divan ve Mesnevilerinde Atasözleri ve Deyimler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Sinan, Ahmet Turan. (2000). *Türkiye Türkçesindeki Deyimler Üzerine Bir Dil İncelemesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Elazığ: T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Sinan, Ahmet Turan. (2005), "Necati Beg Divanındaki Deyimler Üzerine". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 15, 2, 107-114.
- Sucu, Nurgül. (2007). "Zâhid-Sûfi Tipinin Kimliği, Divan Edebiyatındaki Yeri ve Sosyal Hayattaki Örnekleri". *İstem*, 5, (10), 229-255.
- Sunar, Cavit. (1975). *Melâmîlik ve Bektaşîlik*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Sungurhan, Aysun. (2011). *Klasik Türk Edebiyatında İdiyeye Bayram Şiirleri (İnceleme-Şiirler)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Şahin, Esmâ. (2013). "Klasik Şiirde Akarsu ile İlgili nâişlar ve Kalıplaşmış İfadeler". *Geleneksel Türk Sanatında ve Edebiyatımızda Su, (Editör: Prof. Dr. Nurettin Demir)*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Aski Genel Müdürlüğü Yayınları-8, Anadolu'da Su Medeniyeti-5, 63-69.
- Şenel, Süleyman. (1988). "Ağıt" (Türk Edebiyatında Ağıt). *DİA*. 1. İstanbul: TDV, 472-473.
- Şener, H. İbrahim. (2001). "Karûn" (Edebiyat), *DİA*. 24. İstanbul: TDV Yayınları, 520.
- Şengün, Nejdî. (2008). "Klasik Türk Şiirinde Kalem Kasideleri (Kalemîyeler)", *Turkish Studies*-3/4, 730-758.
- Şentürk, Ahmet Atilla. (1994). "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyâre ve Sâbiteler (Burçlar)". *Türk Dünyası Araştırmaları*. 90, 131-180.
- Şentürk, Ahmet Atilla. (1995). *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Râkib'e Dair*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tanyeri, M. Ali. (1999). *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tanyıldız, Ahmet. (2007). "Klasik Türk Şiirinde Atasözü ve Deyim Kullanımı Bir Akımın Göstergesi midir?". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 4, 6, 93-105.
- Taşagül, Ahmet. (1998). "Hoten". *DİA*. 18. İstanbul: TDV Yayınları. 251-253.
- Tökel, Dursun Ali. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*. 1. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tunç, Semra-Yeniterzi, Emine. (2013). "Osmanlı Mühür Sanatı ve Klasik Türk Şiirinde Mühür". *Turkish Studies*- 8/1, 2633-2650.
- Tuzcu, Gözdenur. (2015). *Klasik Türk Şiirinde Sürme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bingöl: T.C. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkmen, Nilgün. (2011). *Türkiye'de Hac Folkloru*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Uludağ, Süleyman. (2009). "Sidretü'l-Müntehâ". *DİA*. 37. İstanbul: TDV Yayınları. 151-152.
- Uzun, Mustafa. (1994). "Düldül" (Edebiyat). *DİA*. 10. İstanbul: TDV Yayınları. 20-21.
- Uzun, Mustafa. (2012). "Tübâ" (Kültür ve Edebiyat). *DİA*. 41. İstanbul: TDV Yayınları, 317-319.

- Ünlü, Osman. (2017). “Klâsik Türk Şiirinde Mum Makası: Mıkrâz”. *littera turca Journal of Turkish Language and Literature*. 3, (1), 321-329.
- Yardım, Ali. (1994). “Düldül”. *DİA*. 10. İstanbul: TDV Yayınları, 20.
- Yekbaş, Hakan. (2009). “Divan Şairinin Penceresinden Acem Şairleri”, *Turkish Studies-4/2*, 1158-1187.
- Yekbaş, Hakan. (2010). *Sehî Bey Divânı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yılar, Ömer. (2009). “Necâti Bey’in Gazellerinde Atasözleri”. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu 15-17 Nisan 2009 “Ölümünün 500. Yılında Necâti Beğ Anısına”*. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli, 460-465.
- Yıldız, Ayşe. (2017). “Klasik Türk Şiirinde Menekşe İle İlgili Benzetmelerin Kökeni Üzerine”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 19, 433-450.
- Yılmaz, Gökçehan Aysel. (2016). “Prizrenli Şem’î Divânında Atasözü ve Deyimler”. *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 02-04 Haziran 2016 Priştine/Kosova, Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi [Sempozyum Özel Sayısı]*, 2 (7). Trabzon: Eser Ofset, 557-566.
- Yılmaz, Meltem. (2010). *Türkiye’de Kına Yakma Geleneği ve Kına Türküleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yılmaz, Müslüm. (2010). *Sehî Bey Divânı (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yılmaz, Müslüm. (2019). “Sehî Bey’in Şiirlerinin Necâti Bey’in Şiirleriyle Karşılaştırılması”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*. 29/1, 2, 215-248.
- Yurtbaşı, Metin. (2013). *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*. Geliştirilmiş Üçüncü Baskı. İstanbul: Excellence Publishing Yayınları.
- Zülfe, Ömer. (2011). *Şiirin İzinde Sözü Gölgesinde Osmanlı Şiirinden Kelimeler, Kavramlar, Deyimler*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

İnternet Kaynakları

<https://sozluk.gov.tr/> (Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü) (E.Tar. 09.01.2020).